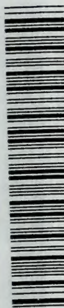
Taki ie liudy

Акі є люди

Які є люди на земли?

Розказав

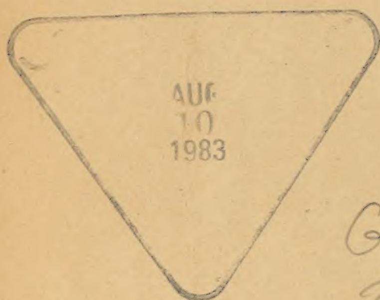
П і д е ш а.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Ціна 40 центів.

1916.
З друкарні „Свободи", 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

AUG
10
1983

ВАСИЛЬ ДУДАР

Які є люди на земли?

Всї ті люди, що жиють на нашій Руси в Европі, суть до себе дуже подібні. Коли який чоловік носить панську одежу, то не пізнаєте, чи він Німець, чи Русин, чи Поляк, чи Москаль і доперва треба запитати його, до якого народу він себе зачисляє. Так само мужика пізнаємо більше по одежи, що він за один, а меньше по лици. Тілько Жидів звичайно вже дуже легко пізнати з лиця самого.

Хто однак приїхав до Америки, той відразу бачить ріжних людий. Тут бачить він чорних, або жовтаво брунатних Неґрів, жовтавих, або мідянобарвних Індіян, жовтавих Китайцїв. Тут мож бачити і Патагонцїв, найбільших ростом людий на сьвіті — правдивих велитів. Тут привезуть вам і Неґрітів з Африки — дрібних як наші діти. Тут побачите і Папуасів з крученим волосєм і з дивно широкими бедрами Бушменів і Ескімосів одітих в кожі. Навіть між тими, що нам близші, замітите великі ріжниці. Величезні ростом фармери зі Скандинавії майже усі русоволосі. Маленькі Італійці з Сардинії і полудневої Італії усі чорноволосі і

по тих ріжних прикметах їх пізнаєте. Ба, натура у кождого инша. Нехай вас доля заступить зачепити Неґра. Він страшно сильний, завзятий, розбігне ся до вас, ударить головою у груди, притисне як віл до стіни і дух з вас вийшов. Індіянин видає ся цілком спокійний, нічого не видить, на ніщо не звертає уваги, але горе вам, коли думаєте, що воно так справді є. І пяний Айриш не шутка. Кождий нарід має инше успособленє, иншу натуру, котру треба пізнати не тілько для цікавости, але і для житя, бо з ними спотикаємось усюди. Наука така зветь ся етнольоґія, то є наука о житю ріжних народів. Наука знов, що показує, як пізнавати народи, які прикмети лучать і ділять ріжні народи, зве ся антропольоґія, або наука о чоловіції.

От я у тій книжочці буду коротесенько розказувати, які є народи на цілій земли, що вони мають спільного і по чім їх відріжняти. З того знов зрозуміємо по трохи, як з ними жити, коли часом доля нас з ними зведе.

Які маємо раси?

Усї люди, що замешкують тепер нашу землю ділять ся на 4 великі громади, що називають ся расами. Ті раси суть:

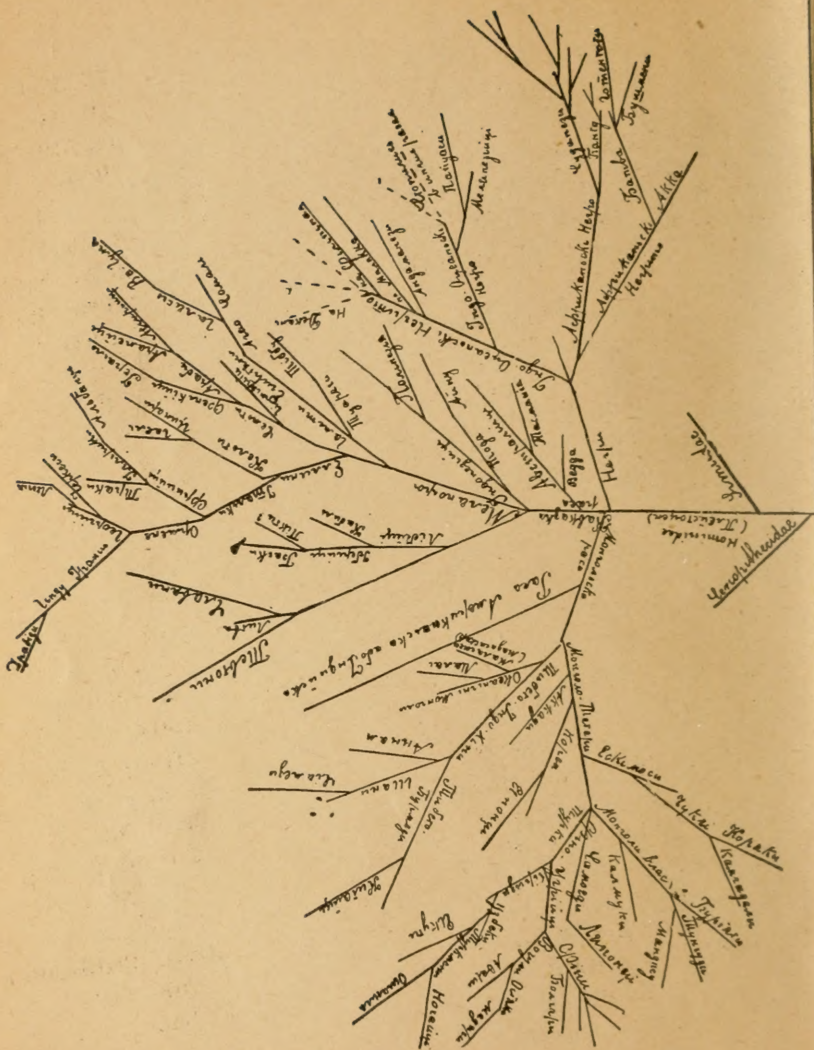
1. Кавказка.
2. Етїопська.
3. Монґольська.
4. Американська або індіянська.

Ті чотири раси творили колись одну спільну родину, котрої члени почали предавно розходити ся по цілім сьвіті. Звісно, що вже діти не цілком

подібні до батьків. Колиж перейдуть тисячі років, то тоді люди мусять так відмінити ся від первісного пня, що трудно дошукатись тих струй крови, тих ниток, які вяжуть далеких потомків з предками.

Причина, чому люди зміняють ся, лежить раз в натурі живого чоловіка, а друге в природі, що його окружає. Ви бачили цьвіт рожі песячої, що росте на поли на межах. Той цьвіт складаєть ся з пяти блїдо червоних листочків, а в серединї того цьвіту є богато жовтих прутиків. І от ті жовті прутики перемінились в червоні листочки і повстала повна огородова рожа. Подивіть ся, як добре Анґлїєць замітив, що деякі корови мають склонність набирати богато мяса. Він підбирає раз у раз такі корови і от доховав ся до тих гарних коров, що у них кости тонесенькі, а ноги ледви держать величезне мясисте тїло. Ба, природа сама підбирає межи животинами. Подумайте собі, що з двох братів один вміє гарно цїляти до зьвіра, другий нї. Зрозумієте, що коли вони займають ся ловецтвом і не знають ще иншої роботи, то той, що вміє стріляти, забє дикого зьвіра і не буде голодувати, а другий згине. Той перший зможе легко вижививити жінку і дїти і ті дїти будуть дужі, здорові, а слабий не міг би.

Так отже з одної громади розійшлись по сьвітї перші люди і, пристосовуючись до клїмату і до землї, змінялись і що до характеру і що до вигляду і так повстали відміни, котрі звемо расами. Образок 1. показує, як з одного пня розійшлись люди на усї сторони, а карта сьвіта показує, де ті ґрупи народів жиють. (Гляди на кінци книжки карту І).

Образок 1. **Родоводне дерево народів.**

Спитаєте тепер, після чого ділимо ми людий на раси і инші катеґорії.

Отже давнійше ділили вчені рід людський на раси 1. або після того, чи люди цивілїзовані чи нї, або 2. після язика, або 3. після зверхного вигляду, головно після барви тїла. Так на примір учений Лінней ділив рід людський на 3 раси:

1. Чоловік дивовижний (Homo monstruosus).
2. Чоловік дикий (Homo ferus).
3. Чоловік мудрий (Homo sapiens).

Коли подумаєте, що дурні Неґри стали дуже скоро вельми розумними, а дикі Індіяни освоїлись, то зміркуєте, що не можна рас ділити на дурних і розумних, тим паче, що дуже розумні теперішні Американи не хочуть деколи навіть Славян вважати розумними.

Инший вчений, Блюменбах, поділив людий на 5 рас, то є на тілько, кілько є частий сьвіта.

1. Кавказка.
2. Монґольська.
3. Етіопська.
4. Американська або індіянська.
5. Маляйська.

То було тоді, як люди ще мало знали Австралію і думали, що Маляї живуть там масово. Маляї жиють однак деинде, а в Австралії жила первісно, а тепер доживає раса кавказка з домішками, а на богато островах, на схід від Австралії, раса кавказка досить чиста, як то бачимо на карті. Той поділ Блюменбаха находить ся ще у всіх книжках, з яких вчать в Старім Краю.

Опісля поділено раси після подібности язиків, бо думали, що коли язики яких народів подібні,

то ті народи належать до одної раси. Так на прим. тому, що лев називаєть ся в ріжних язиках так само: по німецьки: леве, по анґлійськи: лайон, по латині: лео, то народи задля подібних язиків зачислено до тої самої раси. Блуд лежав в тім, що богато ріжних народів приняло один язик і ті ріжні народи зачислено до одної раси, до тої, до якої вони не належать, а натомісць инших не зачислено хибно до спільної раси, тому що у них язик цілком не подібний.

Тепер ділимо людий на раси головно після фізичних прикмет, а на духові або дуже мало звертаємо уваги або і цілком ні. Що то значить, зараз скажу.

Возьміть волосок з вашої голови, відітніть малесенький кавальчик, але такий малесенький, щоб ледво видно було і положіть під побільшаюче скло, то переконаєтесь, що перекрій вашого волоска є подовгастий, овальний, як буква „0". Возьміть волосок Неґра і перекрійте, то переконаєтесь, що він є наче стяжка: **0.** Волосок Китайця або червоноскірого Індіянина є округлий **○**.

Кілько би ви волосків не взяли, то кождий волосок з кождого Китайця буде округлий, наш буде овальний, а з Неґра продовжений. З того зрозумієте, що як знайти один однісенький волосочок, то з него мож пізнати расу, до якої чоловік належить.

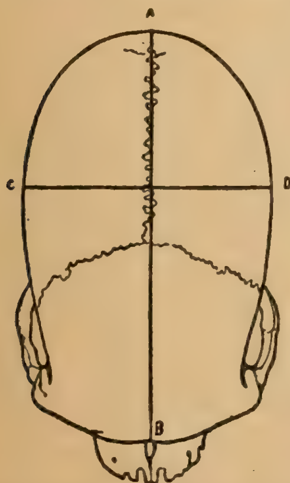
Ви зрозумієте тепер і то, чому волосе Неґра усе цілком скручене, волосе Китайця або Індіянина цілком просте, а наше тілько трошечка скручене, филясте. Волосе Неґра мусить крутити ся, бо воно наче стяжка сплощене.

От після того вчені люди поділили людий на 3 раси. Американці належать до раси монґольської, від котрої відділили ся в дуже давних часах і суть вже трохи осібною расою.

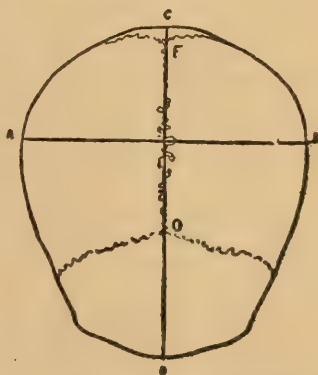
Так бачите, після чого ми головно розріжняємо раси.

Друга прикмета, після якої ділимо людий, є слідуюча. Коли подивимо ся на чашку чоловіка з гори, то бачимо, що у одного чоловіка вона є довга а вузка, у другого коротка а широка.

От на образку 2. і 3. є представлені дві чашки. Одна з них довга, друга коротка.

Обр. 2. **Чашка крайно довгоголового.**

Обр. 3. **Чашка крайно короткоголового.**

Чоловіка, що має довгу чашку, звемо довгоголовим, а такого, що має коротку а широку чашку, звемо короткоголовим. Розуміє ся, довгота чашки не все однака. Коли ширина є середна у по-

рівнаю з довжиною, то чоловіка такого звемо середноголовим. Очевидно міра така є пригожа, бо чашка чоловіка т в е р д а і з батька на сина переходить чашка незмінена, хоть вид зверхний змінений.

Подумайте, що викопали в земли чашку чоловіка, що тисячі літ минуло від його смерти. Волося вже ні сліду, а чашку зміримо і можемо з того часто дізнатись, до якої раси він належав.

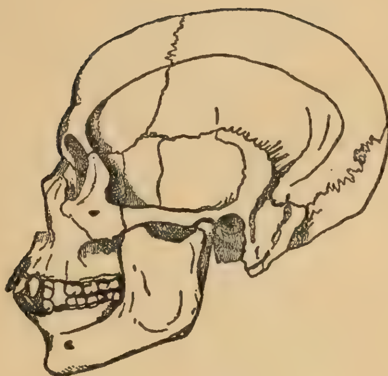
Після форми чашки зачали ділити людий на раси від часів француського вченого, що звав ся Брока, хоть він сам ділив і після волося і після форми чашки. Подаю дві мапи сьвіта цілого. К а р т а I. показує раси після перекрою волося, то є чи воно рівне як у Монґолів, чи вовнасте як у Неґрів, чи филясте як у раси кавказкої. Карта II. показує довго, коротко і середноголовість людий. З того бачите, що раса етіопська має голови довгі. Раса монґольська загалом короткі, тілько Китайці і Японці мають голови середно довгі. Раса кавказка має по части довгі по части короткі голови так як і раса американська. Скажу вам, що деякі учені, прим. Валяс, видячи, що довгоголовість і короткоголовість не є ознакою загальною, радили закинути ті поміри, а инші, прим. Ріплі, Вовк і другі, кладуть на них особливу вагу.

Третою ціхою, після якої означує ся раси, є то, чи люди мають рот дуже сильно висунений вперед, чи ні. Порівнайте слідуючі чашки. (Образок 4, 5, 6, 7 на стор. 11.).

Оранґутан є малпа дуже високо розвинена. Вчені люди вважають, що в високо розвинених малп є деяка подібність до людий.

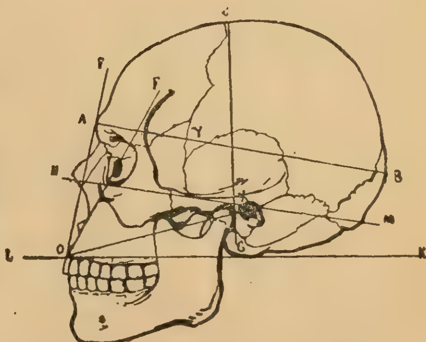
р. 4. **Чашка Оранґ-Утана.**

Обр. 6. **Чашка Неґра.**

Обр. 5. **Чашка Пітекаптропа.**

Обр. 7. **Чашка з мумії Єгипецької.**

Пітекантроп було существо, о котрім вчені не годні сказати на певно, чи то чоловік чи малпа. Чашку того существа найшов вчений Дюбоа на острові Жава.

Крім того бачите чашку мало культурного Неґра і високо культурного Египтянина.

Коли порівнаємо ті чашки, видимо виразно, що чим розумнійше сотворінє, тим більша та часть голови, в котрій лежить мозок, а тим меньша та часть, котрою їсть ся.

Видячи те, учений Кампер сказав, що раса тим висша, чим більша чашка сама і чим меньше вперед висунена часть голови, котрою їсть ся, то є рот. Инші учені опісля не приписували тому великої ваги, але остає фактом, що з форми голови мож по трохи вносити і о цивілїзації.

Ті три ціхи: волосє, будова чашки і прогнатизм суть головні. Вони служать до головного поділу людий на раси.

Крім того при означуваню рас, а особливо при поділї кождої раси на під-раси дивимо ся ще на барву тїла, на барву волося, на ріст, на ніс, на очи і на деякі инші прикмети.

Найважнійшою з тих другорядних прикмет є барва скіри. Барва скіри має то до себе, що вона є дуже тривала і її ніяк не мож позбутись. Нещасливі Неґри в північній Америці можуть бути страх осьвічені, добрі і пожиточні люди, — білі не хочуть їх ніяк допустити до себе, тому тільки, що вони чорні. Неодин дав би житя половину, щоб побілїти; нема ради на се! Довгі віки між білими, навіть женитьба з білими через довгі поколїня, лишає хоть коло пазурів чорні слїди і білий нераз

каже показати собі пальці, чи нема останків чорної крови.

Що до волося, то здаєть ся, що воно залежить від сонця і мабуть лекше чорніє або русявіє. Загалом на мапі Европи мож показати, що чим далї на полудне, тим воно чорнїйше. Хоть і в Скандинавії є чорноволосі, котрі колись зайшли з полудня, а і в Африцї є трохи русявих, хоть дуже мало. Вони мабуть зайшли туди з півночи.

Ріст у людий є ріжний. Загалом мож сказати, що люди раси етіопської суть росту високого, раси монґольської росту меньше як середного, Американи високі, а кавказка раса середного, або більше як середного росту.

Ніс у раси етіопської є дуже широкий, приплесканий; у раси монґольської дуже вузонький; у американської широкий, орлиний; у кавказкої широкий, і то або рівний або луковатий.

Очи у раси етіопської широкі, округлі, сидять на верха; вони чорні, а білко жовтаве. У раси монґольської малесенькі, чорні, часто скісні; при носї є ще мала фалда з повіки. У Американів малі, округлі, не-скісні, глибоко осаджені, чорні. У раси кавказкої ясні, то є сині або знов чорні, і то або мірно великі або досить великі; рівно осаджені, виїмково скісні.

З того бачимо, що означуючи расу, означуємо головно фізичні прикмети, то є прикмети тіла. Коли однак будемо говорити о поодиноких ґрупах етнїчних, або народах, то будемо брати на увагу і прикмети духові, то є мову, релїґію, темперамент, і культуру.

Раса етіопська.

Раса етіопська, що відзначаєсь вельми кучерявим, часом майже вовнастим волосєм, живе первісно виключно в горячім клїматї, в Африцї і Австралїї і в части на полудневих кінцях Азії.

Раса та дїлить ся на дві части: на Неґрів африканських, котрих репрезентує обр. 8. і на Неґрів меланезійських. Неґри меланезійські називають ся Меланезійцї і Папуаси. Ті обі галузи Неґрів суть ростом дуже високі. Крім того є ще і малі Неґри і одні з них живють в Африцї, другі на полудневих кінцях Азії і декуди в Австралїї. Тих малих Неґрів, що живють в Африцї показує обр. 9. Малі Неґри звуть ся Неґріто.

Так маємо чотири підраси Етіопів.

1. Неґри африканські.
2. Неґріто африканські.
3. Неґри австралїйські.
4. Неґріто австралїйські.

Дивно видасть ся, чому і в Австралїї і в Африцї є і Неґри і Неґріто. Причина ось в чім.

Початок роду людського мав місце там, де тепер океан Індійський. Там жив чоловік перед потопом або як вчений каже в формацїї Третій.

Там почали люди розмножуватись і поволи розходитись. З відтам видїлилась раса кавказка і монґольська. Коли море зачинало підступати, тодї і Етіопи роздїлились. Одні пійшли на захід, другі на схід.

І на заходї в Африцї і на сходї в Австралїї були малі Неґріто. Від тих Неґріто, від одних і других почали відділятись пізнійше під впливом окру-

Обр. 8. Воиовник в Конґо з жінкою.

женя великі Неґри, а малі Неґріто почали занпкати. Остатки їх подибуємо ще тут і там.

Як виглядають африканські Негри?

„Неґр" значить по латинськи чорний. Вони й мають усі чорне кручене волосє. Скіра їх не є однак чорна, коли близше придивитись. Найчорнійшими людьми на сьвіті є властиво деякі мішанці з Неґрів і з людий, що належать до нашої „білої", кавказкої, раси і жиють в Судані. Тому добре сказав вчений, Лінней, що коли дивиш ся на раси, то не вір барві. Б а р в а Неґрів є жовто-брунатна, або темно-червоно-брунатна. Дивне діло, що діти у них, як народять ся, то цілком білі, що ніяк не відріжните від наших. Бороди Неґри не мають, або дуже рідку. Вусиків по трошки мають, але в тім місци на губі, де у нас вуси вже кінчать ся. Чашка у них масивна, сильна, така що хоть з волом бий ся, то вона не розібє ся. Се тому, що кости чашки у них цілком зрослі, а у нас ні. Ростом вони страх великі, середно на 167—170 цм. то є 5 стіп і 7—9 цалів. Передна часть голови, то є лице у них висунене вперед; зуби сильні і великі, а грубі, відкинені губи. Коли на них робити операцію, то не треба їм давати на спанє, бо нерви у них грубі, то їх меньше болить. Наш чоловік кричав би під небо, а йому байдуже. Він сьміє ся, строїть жарти, або цікаво приглядає ся, як йому ріжуть тіло.

Одежі у них бог має, або мало, от щоб трохи закритись.

Обр. 9. Бушменка з величезними бедрами.

Щоб бути гарнійшими, то вони нарізують скіру і запускають барвами і тим доперва опоганюють себе в наших очах. За оруже служить їм копіє. Стріляють з луків. На війні бють ся також тяжкими палками. Жиють в шатрах, покритих великим листєм пальмовим.

Їдять головно корм рослинний: Зерна елєвзини, дура, просо, риж, кукурузу, ям, кассаву, картофлї і т. д. Деякі їдять майже тілько банани, а инші кокосові оріхи. Ті знов, що займають ся пастирством, їдять мясо і молоко. А є й такі, котрим релїґія забороняє приймати поживу з рослин. Над ріками ловлять рибу. Богато Неґрів їсть людське мясо, особливо над ріками Конґо і Огове. Широко розповсюднене споживанє людського мяса яко медицина і з забобону. „Чоловік має їсти мясо льва, щоби бути хоробрим, а серце хороброго ворога треба спечи і зїсти, щоби бути хоробрим”, так кажуть вони.

Жиють вони поодинокими родинами, або в малих селах. В селї є один старший. Більше сіл творять одну ґрупу, над котрою стоїть віче зі старших або один старший.

Кілька ґруп підлягають головному королеви, і той панує як деспот. Де є така деспотія, там мусять бути і невільники і у Неґрів вони є.

Неґри суть змислові, то є люблять розкоші: вони досить недбайливі о будучність, бо їм природа сама дає усе, коли треба, а переховувати страву не варто, бо зіпсує ся. Вони раптовні, хоть часто вірні. Не шанують своєї гідности, тому зносять ярмо неволї. А от на примір Індіяни не хочуть зносити неволї.

Рілю вони мало управляють, бо того їм не конче треба. О сьвіті мають нешироке понятє, не богато вміють, і тому вірять в богато дурніць, в які розумнійші люди не вірять. Вони, на примір, не знають ні трошка наук природних і думають, що явища сьвіта зависять від волї якихось живих невидимих духів. Такими суть взагалї африканські Неґри.

Перейдемо тепер до Неґрітів африканських.

Вже в давнину оповідали собі Греки про пігмеїв, то є дуже маленьких людий. Ніхто однако цілком не вірив, що такі люди є на сьвіті. Аж в послїдних пятьдесяти лїтах дістали вчені цілком певні вісти про ті племена.

Карли ті жиють в Африці в околицях рівника, то є там, де сонце стоїть прямо над головою. До них належать однако також Бушмени і Готентоти в полудневій Африці, хоть вони троха більші ростом. Таку одну Бушменку видимо на обр. 9.

Не всї карли цілком однакі. Між ними є ріжні ґрупи, так сказати народи, котрі по троха ріжнять ся. Опишу Бушменів.

Бушмени суть дуже короткі. Висота їх тїла виносить середно 137 цм. Барва скіри є у них далеко яснійша, як у великих Неґрів. Вона є червонава або жовтава, тому їх уважано навіть за осібну расу. Голова у них коротка, а у Неґрів довга. Очи малї і трошечки скісні. Волосє цілком скручене в маленькі пучки, в перчики і голова виглядає так як би посипана зернятами перцю. Важною признакою є у них, особливо у жінок, страх великі бедра, як то бачите на обр. 9. Коли цікаві довідатись, на що воно так є, то подумайте,

що вони жиють на лихій пустинній земли, куди їх виперли великі, дужі Неґри. На пустини їдженя обмаль і от у них в бедрах нашпарована велика сила товщи, котра в часи голоду переходить в кров і чоловік може голод лекше витримати. Ті бедра тому зменьшують ся в часи голоду і побільшують ся, коли поживи досить.

Вони жиють по печерах або в цілком простих з патиків і листя зроблених хатах. В печерах вони собі малюють звірят і людий, особливо львів, антильоп, слонів, бабунів, а деколи европейських жовнїрів з гарматами. І малюють же вони не аби як. Деколи так докладно, що цілком легко пізнаєте з малюнку навіть рід звіряти.

Бушмени загалом не мають освоєних звірят.

Деякі держать однак псів і кіз. Вони живлять ся дикою звіриною. Не легко їм забити зебру, так вони затроюють ставок, де знають, що зебра прийде пити і вона їх. Та вода, затроєна певним диким молочком (Euphorbia), затроює зараз зебру, а чоловікови не шкодить.

Бушмени не мають навіть начальників, так як инші Неґри. Коли підростуть, то женять ся без жадних форм нї обрядів. У них навіть нема ріжницї, що то дївчина а то жінка, того або сего. Такі то Бушмени.

Инші карли жиють на північ від пустинї Калагарі, в Краю Анголя, і над рікою Конґо. Але найлїпше знаними суть карли Акка, о котрих споминають давні Єгиптяни, поет грецький Гомер і давні грецькі вчені. Тепер описав їх подорожний Стенлї, Швайнфурт і Юнкер.

Араби зловили раз одну таку карличанку і привели до Стенлїя. Вона була довга на 33 цалї, а мала 17 років. Вона мала пречудні очи великі, як у молодої газелї. Волосє у всїх Акка і ще у другого племени кревного Батва, не позвиване в перчики, як у Бушменів, а рівно розложене, хоть поскручуване. Середний ріст тих карлів є 3 стопи до 4 стіп і 6 цалїв.

У тих карлів є однак ціле тїло покрите коротеньким волосєм, властиво вовною. Та вовна є дуже густа, сїравої барви. Карли ті полюють затроєними стрілами. Та отруя така сильна, що чоловік часом вмирає від неї в одній мінутї. Карли ті живлять ся плодами тими, що і Неґри і мясом. Вони на голод витривалі. Але потрафлять зїсти і по 60 бананів і богато иншого на особу від разу. Вони подорожним страх подобають ся своєю високою інтеліґенцією. Стенлі каже, що як такий Батва говорить на міґи, то найдурнїйший з Европейців зрозуміє. Вони живі, веселі і добрі слуги, коли за молоду зловлені. Инші карли жиють на Андаманах і в Австральазії.

Так я розказав про Неґрів африканських, а тепер перейдемо до Неґрів австралїйських.

З усїх країв австралїйських, то властиві Неґри замешкують там тільки острови звані М е л а н е з і є ю то є Чорними Островами. Ціла П о л ї н е з і я замешкана расою кавказкою, котра в передісторичних часах виперла Неґрів, що замешкували тодї ті землї, і вони полишили в расї кавказкій деякі слїди. Також в Австралїї і на острові Тасманія були вони мабуть першими жителями, до ко-

трих опісля прийшла домішка кавказка і маляйська.

Неґри полїнезійські дїлять ся на західних Папуасів і на східних. Полїнезійців властивих. Папуасами назвали їх Маляйцї тому, що у них волосє міцно покручене; слово „papuwah” — по маляйськи „кучерявий”.

Папуаси взагалї подібні до Неґрів африканських, тілько мають вузший ніс, трошка більше вистаючий, а чашка трошка вузша. Також ростом вони трошка меньші. Пізнати їх так легко по тім крученім волосю і по инших признаках, що учений Кеапе каже, „що аж в очи бє, так дуже вони ріжнять ся від инших людий”. Вони високі на 5 стіп 6 цалїв або і 8 цалїв. Збудовані сильно, хоть ноги тонкі. Ніс глибоко веаджений при насадї.

Вони по трохи мішають ся з Маляями, котрі, як бачите на картї I., жиють близко них. Характер їх є також живий, імпульзивний, воружливий, і тим ріжнять ся від спокійних Маляїв.

Їх мущини в Новій Гвінеї пр. дуже пишнять ся волосєм і вони мають ріжні способи укладати волосє так, що не одна панї моглаб до них іти вчитись робити прическу. Часто затикають цьвіти до волося, або прегарні пера райських птиць. Через ніс перетягають нераз паличку з кости або дерева. Особливо люблять нашийники.

Ті з них, що жиють на березї моря, будують хати на стовпах на водї. Се річ дуже цїкава, бо так будували і Швайцари в давнину. З таких хат легко остеречись від великих змиїв, яких там богато, і від ворога. Крім того ті хати здорові. Часом знов будують буди на високих деревах. Колиб на-

дійшов ворог, то вони кидають на него з гори камінє. На острові Борнео мають знов величезні спільні громадські доми чи властиво буди. На східній части Нової Гвінеї займають ся вони по трохи рільництвом і управляють картофлю, банани, ям і цукрову тростину. Ті люди люблять дуже свинське мясо і свиний. Там мож видіти нераз, як молода дівчина держить на руках поросятко і пестить його так як у нас панночка котика або песика. Бачите, що люди всюди однакі. Капітан Вебстер бачив, як одна жінка давала ссати рівночасно дитині і поросяткови. Їдять вони також усяких хрущів і ящірок.

Папуаси суть войовничі, тому вони дивлять ся з гори на своїх жінок, як на робітників. З жінками обходять ся вони однак добре і держать їх за людий.

Жінки їх суть також войовничого духа. Вони заохочують чоловіків до бою слідуючими словами: „Що! ти боїш ся? І ти чоловік і вояк? Е, йди! В тебе нема мужеського серця! Ти подібний до купи старих баб! Ти ліпше натягнув би фартух, остав дома і варив їсти!" Подумайте собі, як так жінка завстидає чоловіка!

Коли парубок хоче женити ся, то оглядає ся за дівчиною. Але за дурно ніхто не видасть. У них треба батькови дівчини заплатити. Вонаж робітниця. За дурно ніхто не віддасть робітниці. То не то, що у панів, що жінка добра тілько до їдженя і спаня і ще до неї треба доплатити. Молодий платить батькови дарунками. Дає порося, хліба, перли, дещо з тих товарів, що купив у Европейців, відтак пера з райських птиць, галузи бананів і т. д.

Не можна особливо забути на порося. Відданицю потім стрижуть і відбирають всякі оздоби. Не потребує-ж вона вже нікому подобатись, бо вже належить до одного. Дївчата молоді суть татуовані, то є натинані і запускані фарбою на тїлї, а на лици нї. Відданицю татуують і на лици. Весїлє відбуваєсь з великим торжеством. Їдять банани, ямн, бетель, а головно порося. Жінка однак кидає опісля кілька разів свого чоловіка і длятого сварять ся нераз, а то й бють ся.

Богато цікавого можна-б розказати про тих Неґрітів, що живуть в деяких країнах полуднево східної Азії, на острові Малякка, на Андаманах і на островах Филипинах. Понеже всї вони творять одну підрасу, то обмежусь тілько на Филипинах.

Неґріто на тих островах звуть ся Аета. Є то дрібні темнозабарвлені люди подібні до загалу Неґрів. Чистих Неґрів там нема, бо Маляї усюди з ними женились. Аета є високий на 4 стопи і 6 цалїв і є короткоголовий. Його ноги без литок і звернені до середини. Вони суть боязливі, лагідні. Числити не знають дальше як до пять. Вони дуже звинні. Біжать страх скоро за дичиною, а на дерево лїзуть легко як малпи. Всї вони живуть поміж Маляйцями з раси монґольської і тому з ними дуже часто женять ся.

На них ми скінчили говорити про расу етіопську. Годить ся сказати, що 10 мілїонів Неґрів живе в самих Злучених Державах. В деяких полудневих стейтах вони мають навіть чисельну перевагу. Тут вони стали народом культурним і розвинули велику торговлю і промисл, хоть не так сильно як білі люди. В инших краях Америки є

їх також по троха. Примішка крови ніґерської скріпляє здоровлє і красу тіла, але псує барву лиця, тому Анґлійці ніяк з ними не хочуть женитись. Недавна неволя ще не довела їх до тих прикмет, котріб позволили їм стати рівними Европейцям. Поступ в цивілїзації зробили американські Неґри в кількох сот лїтах дуже великий, чи вони однак чують ся щасливими як і ті Неґри, що жиють в лїсах Судану, цікаво знати.

Раса монґольська.

Другою великою расою є раса монґольська. Вона займає цілий Китай, Загангесові Індії, усї російські посїлости в Азії, Корею і Японїю. В Еропі займає та раса найбільшу часть Поволжа і цїлу північну часть Росії; на заході аж по залив Ботнїцький, а до того північну часть півострова Скандинавського. На островах Мікронезії творить та раса г о л о в н у часть складову, а в Австралії побічну. Ба, в Мелянезії і Полїнезії бачимо також слїди тієї раси. Вкінци заселюють остров Мадаґаскар Маляї, що належать до тоїж раси.

Треба однак знати, що так само, як Монґоли перли на Захід, так знов народи раси кавказкої йшли на Схід і наслїдком того є велике перемішанє тих обох рас в північно східній Европі в Сибіри і полудневім Туркестанї. Так з над Волги видимо усюди проломи раси кавказкої на північ до моря Білого і на схід до океану Тихого.

Монґоли віддїлились від первісного спільного пня, що жив на Індійськім океанї. Було то в давних часах, котрі учений зве плєйстоценом, а ми скажемо

просто „перед потопом". Так як одні люди пійшли до Африки, другі до Австралії, так треті пійшли на північ, і то були Монґоли. Тілько не треба думати, що вони так виглядали як тепер. Тоді ні Неґри так не виглядали як тепер, ні тим паче Монґоли. Ті ріжні раси творили зразу одно і були цілком до себе подібні. Доперва пізнійше під впливом клїмату і землї вони поволи відмінялись. В міру того, як ті Монґоли множились, занимали вони що раз дальші простори і поволи доходили аж до океанів, Тихого і Північного Ледового і навіть до моря Балтійського. Одна часть віддїлилась від них дуже вчасно, перейшла на схід аж до Америки і утворила з примішкою раси кавказкої, що прийшла сюди з Европи, ще тодї як Европа була получена з Америкою, осібну расу — американську.

Так Монґоли почали розширятись і дійшли, як сказано, до океанів, Тихого і Ледового. То було ще в сих часах, коли знаряди робили люди з каменя. Учені звуть ті часи палеолїтичними. До Европи дійшли Монґоли також в епоху камінну, але трохи пізнійше в епоху неолїтичну. Всюди однак в північній Азії і в східній Европі зіткнулись вони з расою кавказкою, котра розширялась з полудня до Европи а з Европи на схід.

В той час Монґоли очевидно вже не творили одного народу, а подїлились. І так дерево монґольської раси видало насамперед 2 галузи. Одна галузь монґольсько-татарська а друга тибето-індо-китайська (гляди обр. 10). Галузь тибето-індо-китайська розгалузилась в Китаю і в Індіях загангесових дуже сильно, дуже густими

Обр. 10. Китайська жінка високого роду.

дрібними галузочками. Від тої галузи пійшла ще одна галузь на острови Сунда і австралійські і там вона позросталась з галузями етіопською і кавказкою.

Друга галузь монґоло-татарська пустила нові галузи, заняла цілу середну Азію, сягнула до океану Тихого в його північній части, до моря Північного Ледового і аж до океану Атлянтійського в північній Европі.

Ті галузи були: Перша кореанська, від котрої пійшла ще одна нова — то є японська. Та японська галузь почала витискати з островів японських на північ расу кавказку, котра ще перше заняла була Японію. Останком тої раси кавказкої суть Айну, люди, що мешкають ще нині в північнім кінци Японії на острові Езо.

Друга галузка — то властиві Монґоли, котрі заняли східну часть середної Азії.

Трета галузка, то Чукчі північи, котрі заняли північні сніги і леди і віддали одну галузку аж до Америки мабуть через залив Берінга, то є Ескімосів.

Четверта галузка є Фіно-турська, з котрою раса кавказка стикаєсь на кождім кроці. До неї належать і Татари, що нападали на наш край. Від тих Фіно-Турків відділились насамперед Акади, що заняли Вавилонію в часах майже передісторичних. Галузь Фіно-Турська пустила насамперед парісток, що дав Самоїдів і Ляпонців. Сама-ж вона є подвійна. Фіни, що обнимають племена північної Росії, і Туркгу, до котрих належать племена східної Росії і цілої західно-середної Азії. Від Фінів вийшли Болгари і Мадяри, а від Турків ішли Ха-

зари (по части), Печеніги, Половці, Торки, Татари і Османи, або европейські Турки. Я подав той родовід для того, що є богато Русинів, що читають історію, то їм цікаво знати, як що де, куди й як.

Обр. 11. Заможні Татари.

Тепер вже можна розказати про поодинокі народи. Нім однак то зроблю, скажу ще коротко загально про Монґолів.

Монґоли загалом суть трохи нездарні, прибиті. Вони не вміють дати якомусь ділови початок, не

мають ініціятиви, але коли почнуть що, то доведуть з великою витривалостю до кінця. Вірити їм в нічім не можна, бо вони не мають нічого другого на увазї, як тілько то, щоб повести усе на власну користь. Ростом вони менше як середні, 5 стіп 4 цалї; лиця після того як ми їх судимо не гарні, добрячі, спокійні, глиняні, самолюбиві. Перекрій волося, як сказано, округлий O, волося загалом нема у них на бороді; на вусах є воно. Загально називають їх расою жовтою. Подаю тут два образки людий тої раси обр. 10. і обр. 11. Перший представляє Хінку, а другий ґрупу Татарів.

Китайцї.

Китай є то вельми великий край у східній Азії. Простором займає більше як Злучені Держави, а що до числа жителїв, то оцінюють, що живе там над 400 мілїонів людий.

У всїх инших краях зміняєсь усе дуже скоро. І мешканє і занятє і ряд, а в Китаю вже 4 тисячі років занятє і ряд і віра і богато другого остає таким самим. В Европі період удільних князїв тривав якийсь час, потім наступив період одного великого монарха, цїсаря або короля, — в наші часи народ відбирає вже власть від монарха і сам собою править. В Китаю скінчив ся давно період удільних князїв, а 4 тисячі років тривав період абсолютного монарха. Від кількох лїт в Китаю є републиканський устрій. В Европі період монарха абсолютного тривав дуже коротко: 100—300 років.

Китаєць є не зле збудований на тілї; він повнійший як на пр. Гіндуси, але меньше мускулистий, як Европейцї. Барва тіла у нього якась брунатна, трошки жовтава. В північнім Китаю вона очевидно яснійша, в полудневім темнійша. Волосє довге, чорне. Борода також чорна, але дуже рідка. У них на тілї росте дуже мало волося. Очи чорні, малі, скісні. Кости щок дуже високо осаджені, під очима, а ціле лице цілком округле, як бачите на обр. 10. Ніс короткий, приплощений, широкий на кінцях. Губи трошка грубші як у Европейців. Китайцї мають маленькі руки і ноги.

Жінки їх меньші, як жінки в Европі. І хоть воно не випадає говорити так про женщини, а все таки скажу, що вони негарні, хоть очи їх сьвітять добрим гумором і оживлені молодостю і здоровлєм.

Китайцї носять коси на голові. Тільки не треба думати, що то у них звичай з первовіку, нї! Коси наказали їм носити доперва перед 200 роками Манджури, котрі впали з півночи до Китаю і завоювали Китай. Манджури носили коси і приказали і Китайцям носити, яко знак підданства під грозою смерти. Не минуло 50 років, а коса стала такою окрасою, що кождий Китаєць вважав би ся нечесним чоловіком, колиб не носив коси. Ті їх коси суть кревні тим „оселедцям”, які носили давно наші козаки на голові.

Над Китайцями панував цїсар, що звав себе Сином Неба. Всї Китайцї були його дітьми. Він був посередником межи своїм батьком Небом а дїтьми. Його власть була велика, але його окружали великі

церемонії. У Китайців усе полягає на церемоніях. На кожду годину приписане у него инше занятє.

Царство його поділене на провінції. В кождій провінції є заступник цісаря і ґубернатор. Ґубернатор підлягає заступникови. Провінція поділена на округи.

Всї урядники поділені у них на чини так, як і в Европі. Кождий урядник мусить бути мандарином. Мандарини ті поділені на 9 ранґ, а кожда відзначаєсь ґузиком ношеним на шапцї. Одна ранґа має червоний ґузик, друга синий і т. д. Урядники ті дуже добрі, бо кождого легко підкупити. Таких однак, що не хочуть дати гроша, беруть вони нераз на муки.

Китайцям дуже ходить о те, щоб мати синів, котрі би продовжали їх імя і палили тіміям по смерти. Новонароджену дївчину часом подїває куди небудь жінка Китайця, бо дївчат не хочуть мати.

Є у них богиня дїтий, що зве ся: Мати. Кождого року на храм йдуть до церков на прощу ті жінки, що не мають дїтий: вони ставлять перед іконою сьвічку, палять тіміям і обіцюють, що принесуть ще жертву благодареня, коли їх „Мати" нагородить дитиною.

Коли приходить час, що має народитись дитина, то кажуть, що два женські демони являють ся, щоб убити жінку. Тому треба їх чимсь переблагати. І от кладуть на стіл тарілки з їдженєм, кадилом, цьвітами і фальшивою монетою. Кличуть попа і той читає молитви. При кінци церемонії просять злих духів, щоб прийшли і дались ублагати жінцї і її чоловікови.

Коли родини тяжкі і жінка слаба, то приятелї роблять куклу. Та кукла представляє богиню „Матїр". Її носять коло дверий комнати, в котрій лежить хора, так, щоб богиня „Матїр" нїби танцювала. Часом танцює вона на самім тїлї хорої. То облекшує біль поліжницї.

Хоть в Китаю є віра, однак Китайцї суть з характеру нерелїґійні. Вони почитають гарно хиба своїх предків, котрих дуже шанують. Впрочім не вважають на віру, бо то не приносить їм користи. Так бачимо, що ті люди хоть вірять, так вони таки не-релїґійні, бо вони не мають того нїжного, тонкого чутя, котре каже їм шукати десь дальше чогось красшого, висшого. Наші же люди мають те чутє, і кажуть деякі люди, що те чутє релїґійности остає навіть тодї, коли люди перестануть вірити.

Вірою в Китаю є ісповіданє фільозофії Конфуція і Ляо Тше. Ляо Тше написав таку книжку, що зветь ся „Тао" і в нїй виложив свою фільозофію. Він виложив, що правда поборе зло, а фільозофія та зве ся Таоїзм. Конфуцій знов виложив, як чоловік має жити. Наука його слїдуюча: Воля неба пізнаєсь з того наклону до доброго, який кождий чоловік в собі чує. Небо установило цїсаря для добра людий. Коли однак цїсар робить людям кривду, то він поступає проти волї Неба. Того Небо не хоче і тодї Небо жадає від людий, аби його усунули. Так Конфуціяни поклоняють ся Небови, але і Земли. Особливо розширене є поклоньство предкам: „Обовязок, котрий всякий довжен своїм родичам, є першою і головною між всїми чеснотами".

Третою вірою є Шаманїзм, або по хінськи Hwang Kiao, то є „жовта секта". Так вони звуть ся тому, що попи їх носять жовту одежу. Головою їх віри є Далай Ляма, котрого столиця є в Лясї, в Тебетї, там де тепер війна з Анґлїйцями. Там в Путали є великий монастир і там жиє Ляма. В Монґолїї є богато лямів, то є попів. Тї знов, що вже перемогли всї похоти свої, звуть ся шаманами.

Вони мають 10 заповідий: 1) не убий; 2) не кради; 3) не чужолож; 4) не сьвідчи фальшиво; 5) не пий вина анї не їдж мяса; 6) не дивись за шовковою одежею і за наштками, не вживай пахучих мастий і не малюй твого тїла; 7) не співай, нї не плясай; 8) не сїдай на високій, вигідній канапі; 9) не їдж тодї, коли не пора; 10) не пожадай жадного невільника, нї золота, нї срібла, нї гроший, нї жадної цїнної річи.

Тая віра, то є Шампанїзм, розширена більше в західних краях Китаю, де ще народ меньше сухий і де ще переймаєсь якимись ідеями.

В Китаю розширюють також христіянство. На кілько воно може розширитись і яке воно може бути між тим практичним народом фільозофів, що мають 4 тисячі лїт практики житєвої цївілїзованого народа, не знати.

Тибетани.

Тибет лежить на півнїч від найвисших гір, від Гімаляїв. Тибетани належать до раси монґольської. Вони люблять дуже музику, спів і танець і люблять страх забави. Яка небудь оказія і от зараз у них празник. Їх столиця зветь ся Лясса, або „Мешканє

богів". Там жиє їх первосьвященик: Далай Ляма, що є у них і сьвітським володарем. Попи їх носять жовту одїж і звуть ся ями. Є однак у них ще і „чорна секта", що зветь ся Бонба. Одїж у них є чорна. Тибетани відзначають ся тим, що суть дуже побожні. Попів у них мало що меньше як сьвітських людий. Молитва „Он мане падме гум" не сходить їм з уст. А щоб богам догодити, а собі облегчити труд, то вони повидумували молячі ся камінцї, молячі ся піраміди, молячі ся хоругви, що повівають на дахах, молячі ся колїсцята і млинки. Се дуже практично. Накрутить млинок і він молить ся. У них в ужитю всякі рожанцї, котрі не виходять їм з рук.

Тибетанцї суть інтелїґентні, лагідні, чемні, очевидно забобонні. Вони підлягають вже 180 років китайському правлїню, а занятєм у них випас худоби і торговля.

Індії загангесові або Індо-Хіни.

Головними жителями Індо-Хін і Маляки суть Шани, Ляоси, Сіямези, Анамези і Камбодійцї. Всї вони належать до раси монґольської, до галузи Тибето-Індо-Чайнів. В послїдних часах однако відкрито в долинї ріки Ме Конг людий кавказкої раси. Мова-ж у тих людий кавказкої раси належить до мов маляйсько-полїнезийської фамілії.

Сіямези.

Коли півостров Індий загангесових подїлимо лініями з гори на долину на 3 части, то середна часть є Сіям, західна зветь ся Бурма і належить до

Анґлії, а східна творить царство Анам, до котрого належить Тонкін, Кохінхіна і Камбодія. Сіям є незалежне царство і лежить над рікою Ме Нам.

Сіямези суть гарно збудовані. Барва тіла оливна а волосє чорне. Барва скіри темнійша як у Китайців, але гарнійша і яснійша як у тих Монґолів, що мешкають на полудне на півострові Маляйськім і на островах між Азією й Австралією. Сіямези люблять дуже купатись, по кілька раз на день в їх глибоких ріках. Воно й добре, бо там дуже горячо. Многі голять волосє на голові, лишаючи тільки невеликий чуб. Діти носять волосє. Коли-ж підростуть і наступає час голеня, тоді обходять празник в родині. Запрошують приятелів і кревних. Пускають штучні огнї. Попи читають молитви, миють голову молодого хлопця, окрашують її блескучими дорогоцінностями, які тілько є в родині. Підчас того грає музика. Присутні складають новоостриженому желаня і дари.

Бородатого чоловіка рідко побачите, бо волоски вони звичайно вискубують. Всї Сіямези люблять дуже оздібні річи. Рідко здиблете родину, котра би не мала хоть троха дорогоцінностий. Перстенї, золоті і срібні, окрашують руки дітий. Дорогі нашийники, кульчики і пояси носять радо і часом так богато, що аж невигідно носити те все.

Так як Китайцї так і вони вважають довгі пазурі яко ознаку висшости. Люблять чорнити зуби. Сіямези суть дуже тверезі. Коли-ж чоловік який почне вже пити, то не до нестями. Курять опіюм і тютюн. Чаю пють так богато як і в Китаю.

Вони дуже шанують власть. Всякі возьні, писарі, жандарми, урядники, чули би себе в Сіямі, як

в царстві божім. Жаден чоловік низшої ранґи не відважить ся піднести голови до уровеня свого начальника. Ніхто не перейде через міст, коли йде який начальник. Вони шанують також старших. Цар є високе существо, і його підданий падає на землю сто разів, нім приближить ся до него. Підчинені зближують ся до своїх начальників, зігнувшись в дугу. Число поклонів означує ся після ранґи.

Коли молодець має женити ся і коли вже все приладжено, тоді він удаєть ся до молодої, як тілько можливо, в широкім човні, окрашенім флагом з дарунками, як: одежа для будучої жінки, начинє, овочі і т. д. В середині є коровай в виді піраміди, окрашений ясними барвами. На човні тне музика. Прибувши до берега, виходить молодий з човна і йде до дому дівчини. Наступає гучна забава без релiґiйної церемонії.

Коли хто тяжко захоріє, кропить його піп сьвяченою водою і читає уступи зі сьвятих книг. Коли чоловік умре, починають голосити: „О тату, добродію, чому лишаєте нас? Чиж ми вас оскорбили? Чому відходите самі? Ви-ж самі завинили! На що їли овочі, що стали причиною дизинтерії. О горе нам! О розпука!” Потім миють тіло, завивають в білу одежу і кладуть в домовину. По однім, або по двох днях виносять домовину, але не через двері, а через діру, яку роблять умисно в стіні. Потім обносять небіщика 10 разів довкола хати, але так скоро біжать, як тілько можна. Се тому, бо вони хочуть, щоб небіщикови закрутилась голова, і щоб не знав куди вернути, щоб не страхав живих. Потім везуть тіло на човні до сьвятині, щоб його спалити. Перед спаленєм миють лице молоком з коко-

сового оріха. Спалені кости беруть в урну і несуть домів. Коли умре бідний, то тіло його кранють і дають грабежним птахам. Коли-ж дуже богатий, то пускають штучні огні і попи говорять бесїди, а всякі комедіянти показують комедії, з музикою, котру Сіямези дуже люблять.

Шани і Лаоси живуть головно в північнім Сіямі, вони належать властиво до Сіямів.

Шани західні женять ся в той спосіб, що молодий їсть риж зі своєю нареченою з одної тарілки в присутности кревних, і каже, що буде її удержувати.

Коли Шан умре, то миють його, убирають в білу одїж і кладуть в рот гріш на дорогу, щоб душа мала чим оплатити ся, коли того треба буде. Попи читають над усопшим молитви кождого дня, поки не винесуть. Перед процесією похоронною йде найстарший син з обнаженим мечем, щоб очистити дорогу зі злих духів, що заступають її. Підчас того кревні танцюють. Для попів несуть дари на гріб і там їм дають жовту одїж, хустинки, парасолї і инше. Коли прийшли на гріб, обходять кревні, чоловік чи жінка і дїти, брати і сестри около домовини з запаленими сьвічками на знак пошани для умершого. Потім попи читають коротку молитву і закопують тїло. Богатших і попів палять, бо палене є благороднїйше у них.

Шани думають, що коли чоловік засне, то тодї душа принимає вид мухи і улїтає; тому вони не будять нїкого нечайно. Бо подумайте, що душа не малаб часу влетїти до тїла!

Инші народи Індий загангесових досить подібні до описаних.

Маляї.

Маляї належать до раси монґольської. Вони вчасно відлучились від галузи Тибето-Індо-Хінів. Вони замешкують Маляккy і всї острови між Задною Індією а континентом австральським, з виїмкою Нової Гвінеї і деяких островів на захід від Нової Гвінеї, замешканих Папуасами. В Мікронезії і на Филипинах вони становлять найбільшу часть примішки. Також на континентї австральськім є значні а на Полїнезії дуже слабі слїди Маляїв. Врештї займають вони Мадагаскар. Головна часть островів замешканих ними зветь ся Маляйзія.

Народ той є загально 3—4 цалї менший від Европейцїв. Барва тїла ясно брунатна. Лице якесь квадратове з вистаючими попід очима щоками. Чорні очи не суть скісні. Видимо отже, що раса монґольська не конче мусить мати скісні очи. Волосє чорне. Уста трошка за широкі. Борода, коли їй дати рости, є рідка і на перший вид чоловіки суть дуже подібні до жінок.

Маляї суть благі, спокійні, лагідні в обходженю; проти власти нїколи не бурять ся. Вони нїколи явно не покажуть якогось подиву або страху. Говорять помалу і роздумують над кождим словом. Маляй нїколи не образить другого і не буде нїколи шорсткий. В тім всїм вониб видались нам правдивими вівсяними Малаями, колиб ми про них не знали, що вони потрафлять бути жорстокими з цїлковитим спокоєм. Тому і грабежи і убийства там так часто трафляють ся. Працювати вони не дуже люблять. Люблять за то покурити опіюм, і вдоволяють ся малим. Жінок вони досить шанують.

Рідль каже, що чоловік не бє у них ніколи своєї жінки.

Вони люблять судити ся божим судом. Коли хочуть знати чия вина, то держать запалену сьвічку межи обома, що позивають ся і куди поверне ся огонь, той винен. Або знов скробають обом позиваючим ся голову з заду острими трісками бамбусовими, і з чиєї голови виплине більше крови, той програє справу. Люблять і мають деякі дуже гарні пословиці на пр. „Навіть риба, що жиє на дні моря, попадає вкінець в сітку”.

Над тими Маляями панують Голяндці. Ними легко правити, коби тілько мати трохи чутя для них і терпеливости і бути все спокійним, холодним і розважним. Треба оминати того „забогато права” як то люблять на пр. Німці, а рядити простійше, як то вміють власне деякі Анґлійці і Голяндці.

Японія.

Японія є „Країною Сходячого Сонця”.

„З початку була земля мягка як болото, або як густа олива, що пливає на воді. З того болота виросла рослина звана азі (Erianthus japonicus), з котрої вискочив бог, щоб творити землю. Він звав ся Кунісоко-татсіно-мікото. По нім явив ся бог і богиня, що мали печи землю з болота і з піску. Бог Ізанагі і богиня Ізанамі станули на небеснім мості і омочили копіє в багнисту воду. Опісля піднесли копіє, і кожда капля що упала, утворила один остров. Тих островів накапало около 4 тисячі. Вони опісля зійшли на остров Даі Ніпон, на найбільший

остров, де тимчасом виросла азі високо як стовп. Вони там посідали і споглянули одно на другого з подивом. На лихо богиня заговорила перша. — Дитину, що їм опісля народилась, зложено в арку з сітнику і пущено на воду; вона однак спаслась і була прародичем Японців".

Таку річ розказують собі Японці о своїм краю і о собі.

В Японії змішалось кілька рас. Причина того лежить в тім, що той край получений з архіпелягом Маляйським, з Америкою і Камчаткою цілим рядом островів, а від Кореї відділений тільки нешироким проливом морським. В тій мішанині переважає однак сильно елємент монґольський і то з галузи монґоло-татарської, до котрої належать і Кореанці.

Японці суть ростом на 5 стіп 4 цалї; мають вузкий, але гарно виточений ніс, малі чорні очи, менче скісні як у Китайщів; довге чорне волосє, мало бороди і короткі ноги. Між бровами у них більше віддаленє як у инших. Барва скіри є оливно-жовта. Гільмар каже, що не видів народа, у котрого барва тіла так дуже ріжнить ся від барви лиця, як у Японців. У них тїло таке біле, білійше як у Анґлійців і то як у женщин так і у мущин. І то не поодиноко а загально в ріжних місцях і у ріжних Японців. Він каже, що добре тому придивив ся, як купались.

Японці суть витревалі, фізично не сильні, зі слабими мускулами і вузкими грудьми. Однак вони добре доказали, як вони інтеліґентні, поступові і хоробрі до геройства. У них міцно розвите почутє чести, котре перейшло в страсть і довело до діл страшного посьвяченя, самовідреченя і жорстоко-

сти. Вони суть підприємчиві і ориґінальні і в тім ріжнять ся від Китайців. Але вони вміють і наслідувати так, що перевисшили в тім Китайців. Перший паровий корабель з машинами збудували вони після одної голяндської книжки, що трактувала той предмет.

Японці суть дуже шармантські, ввічливі. Почутє чести доводить їх до поєдинків, одиниць і цілих фамілий, так, що з того нераз виходить страшенний гнїв і невмолима пімста.

Японці люблять дуже забавлятись. Театрам і комедіям нема у них кінця. Пересиджують на них годинами. Ще й то гарне, що купають ся, нїм йдуть бавитись. Люблять вони всяку штуку і їх звуть народом артистів. У них нема нїякої неділї, і вони роблять собі сьвято, як нема що робити.

„Жаден народ не відносить ся так обоятно до релїґії і релїґійного научаня, як Японці". Є у них релїґія Будди, а другою народною релїґією є Шінтоїзм. Треба тілько знати, що то, що у нас релїґія, то у них є фільозофією, то є не так вірою, як міркованєм. Вчений Мотурі каже, що Шінтоїзм не має виразних приписів моральних і після тієї фільозофії чоловік буде творити добро, коли буде питати свого серця. Віра отже стала розумовою практичною моралию.

Кореанці.

Є то нарід, за котрий бють ся Москалї з Японцями. Волосє у них чорне. Є однак у них лиця, що виглядають як Анґлійці. Се тому може, що там є деякі слїди раси кавказкої.

Ті, що борють ся за права жіночі, моглиб мати на Кореї велику втіху, може ще більшу як в Америці. Жінку там цінять високо і вона заживає великої свободи. Тілько богачі держать жінку в заперті. У них діти дуже шанують родичів і поведенє дітий підлягає осібним правилам. Коли син стрітить батька на улици, згинаєсь перед ним в найнизшім послусї. Коли пише до нього, то вживає висловів таких, що показують глибоку пошану. Коли батько хорий, син його доглядає; коли в вязниці, мусить бути близько него. Коли батько на вигнаню, син ділить його долю. Ті послїдні річи гарні, чи однак для висказуваня пошани треба згинатись в три погибели, не знати.

Властиві Монґоли і Фіно-Турки.

В цїлій північно-східній части Сибіри і в північних частях китайської імперії живе велика галузь монґольської раси, галузь властивих Монґолів. Властиві Монґоли занимають східну часть тих країв, хоть части вандрівки довели до того, що та галузь попускала віти декуда далеко на захід і втиснулась декуда аж в Европу.

До монґольської галузи належать властиві Монґоли китайські, Калмики з Цунгарами, Буріяти і Манджури. Манджури творять осібну галузку, до котрої належать Тунгузи, Чипути, Ороші, Гольди, Дунгани і др.

Північно західну часть Сибіри, Туркестан і цїлу північно-східну Европу заселюють Фіно-Турки, і то Фіни головно північну Европу і середуще

Поволже, а Турки Азію, а в Европі на захід поза долішну Волгу.

До Турків належать Кіргізи, Узбеки, Татари і Якути, що висунулись далеко на Схід. До Фінів Сопоти, Остяки і Вогули — всї в Азії, а в Европі Фінляндці, Зиряни, Вотяки, Черемісси і Мордва. Ляпонці і Самоєди вчасно відділились від Фіно-Турків.

В самій північній Азії жиють ще Коряки, Чукчі, Камчадалї. Гіляки, а в Америцї Ескімоси, котрі усї ще вчаснійше відділились від галузи монґоло-татарської.

Перейдемо тепер коротко найважнійші з тих народів.

Монґоли властиві.

Найважнійшим народом, що належить до галузи монґольської, суть властиві Монґоли. Вони замешкують Монґолїю, то є край між Сибірию, Манджурією, Алтаєм і Тіяншаном. Знаєте, що значить те страшне і погордливе слово „Монґол"? Воно значить „хоробрий" і воно й справдї Монґоли не аби які! Були вони пострахом сьвіта. 1236 року вони ударили на Кавказ, на Георґію і Велику Орменію. Рівночасно вислали одну армію проти Кореї, другу проти Китаю, а третю до Европи. Вони залили тодї нашу країну, несучи смерть зі собою. Однак через ті походи вони змішались з Китайцями, Турками, Тибетанами і Іранами і поволи уступили з арени історії.

Монґоли мають лице ще більше плоске як Китайцї. Тому, що вони все на кони, тому у них ноги короткі і малі. Литки також малі, а колїна вигнені

на вні. Вони не жиють на однім місци, а переганяють скот з місця на місце, бо займають ся виключно випасом худоби. Вони мають найлїпших на сьвітї соколів і псів, що їм служать до польованя. Живлять ся виключно мясом і молоком. Їдять коний, верблюдів і псів, але тільки товстих. Пють кобиляче молоко, зване кумис. Те молоко записують і анґлїйські лїкарі яко лїкарство проти сухіт. Вони суть дуже витревалі на всяку біду. Люблять гостинність, суть добросердечні і приязні. Люблять ходити на прощу до міста Урги, де суть лямайські церкви.

Тунгузи.

Той нарід живе між великою рікою Єнїзей, а Тихим океаном. Хоть вони й Монґоли, а вчений Кін каже, що „неможна сумнїватись, що вони є одним з найблагороднїйших народів”. Вони кочують. Ті, що над Єнїзеєм, мають череди ренів і полюють крім того. Вчений Тіль каже, що їх жінки носять нераз на собі футра соболеві і боброві вартости кількох тисячів. Деякі у них займають ся і рільництвом. Футра, які носять в Европі, походять від них. Вони полюють на звичайного і білого лиса, на рена, вовка, медведя, горностая і др. Вони мають незвичайно бистрий зір. Але дивно, що невміють відріжнити барви жовтої від зеленої, а зеленої від синої.

Вони суть дуже товариські, живі і мають гарні форми в обходженю. Врангель зве їх „Французами тундрів” то є північних країв, а Кастрен „шляхтою Сибіри”.

Калмики.

Калмики жиють на Сибіри і над рікою Тарім в Середній Азії, а також над Каспієм в Европі. Віра у них така, як в Індії, то є віра в Будду. Попи їх звуть ся лямами. Є у них рокове сьвято, на котре збирають ся ті ләми до місця званого Йог. Там зносять вони кістки умерших лямів з всїх сторін сьвіта і варять в кітлї. При тій оказії скаче двох або трох старих лямів в кипяток. При кінци сьвята розділюють той росіл між присутних лямів, котрі наповнюють тим мідяну посуду, яку носять привязану до пояса. Вернувши в свояси, розділюють росіл між тих лямів, що не були на празнику. І коли ляма їсть, то вмочить перше деревяне држальце в тую юшку і дотикає нею язика.

Калмики не мають гарного характеру. Вони нечесні, хитрі і пияки.

На північ від них над озером Байкал жиють Буріяти. З усїх народів Сибіри їх є найбільше. Вони лїниві і нетоварискі. Мають богато овець, коний, худоби. Один Буріят мав 6.000 овець, 2.000 рогатизни і 200 коний, а одна Буріятка 53.000 скота. Які вони однак не є, а анґлїйські місіонарі таки довели до того, що вони перевели біблїю на свою мову і вона вживаєсь у них.

Кіргізи.

Кіргізи належать вже до Турків і заселюють Туркестан. Туркестан замешкують побіч них особливо на полудни Іранці, що належать до раси кавказкої. Кіргізи ділять ся на дві части. Одні Кара-Кіргізи або Чорні Кіргізи, котрі мешкають на

полудневім сході Туркестану, в горах Памір і Тіян-шан. Другі суть Кіргізи-Козаки, що живуть на рівнині Туркестану і ділять ся на 3 орди.

Кіргізи-Козаки суть на пів Турки, на пів Монґоли. Суть малого росту, коротконосі, малоокі. Живучи на пустинних степах, випасають худобу. Суть вони дуже витревалі так, що можуть бути цілий день не пивши а тиждень не ївши. Люблять дуже баранину, але на великі празники їдять конину. Пють чай і кумис.

Чоловіки голять голову, а лишають коротку, рідку бороду. Люблять дорогоцінности. Сїдла і пояси окрашені часто золотом, сріблом і дорогими камінями.

Кіргізи заручують дітий дуже вчасно. Дівчина коштує звичайно 100 кобил, а найменше 27. В 1868 р. коли уряд російський видав розпорядженє, що дівчина може не виходити заміж за того, з ким її дитиною заручили, то вони держали закон той в тайнї. Колиж таки закон оголошено, то богато дівчат виступило і жадало волї.

У них люблять, як уродить ся хлопець, але як дівчина, то се не вважаєсь добром. Коли чоловік умре, то миють тіло, завивають в білу одіж і досить скоро несуть до гробу. Гріб копають на 3 стопи, а потім місце означують каменем і кревні приходять потім на гріб через 40 днів.

Уряду у них нема. „Ми всї рівні; у нас кождий чоловік є царем” — кажуть вони. Титул „хан” є у них більше почесний.

В Бохарі на полудни жиють Узбеки, також Турки, але в них є трошки монґольської крови. Узбеки культивують музику і поезію. Щодо віри, то

суть вони фанатиками, то є загорілими магометанами.

Татари, що їх видите на обр. 11, суть, як бачите, цілком пристійними людьми, котрі спокійно живуть собі в Криму, над Волгою і подекуди в Азії і суть досить цивілізованими. Вони належать до галузи Турків. Колись під іменем Татарів перли на наш край ті всї народи галузи турецької і монґольської, о котрих ми що йно писали.

Якути.

Той нарід, що належить до галузи Турків, жиє над рікою Лена. Лежить у їх краю місто Якуцк, найзимнійше місто на цілім сьвіті. Земля замерзає там на 50 стіп.

Якути суть досить нездарні, чемні і гостинні. Вони дуже видержалі. Якути мають прегарний апетит. Кажуть, що чотирох Якутів з'їдять одного коня. Загалом народи північні їдять богато, особливо товщи, бо їдженє потрібне для удержуваня тепла тїла.

Якути мають віру християнську. Їх було трудно навернути, так попи православні взялись на спосіб. Видано указ, що добрих і льояльних Якутів вважає цар достойними бути принятими до руської віри і стати членами царської християнської родини і вживати тих привілєїв, яких вживають його діти. І от Якути почали одні швидше других приймати християнство, хоть і шаманьство має там свій вплив.

Фіни.

Фінська галузь розрослась в північній Европі. Вони сягали колись аж по горішний Дніпро і по Десну, займали ціле Поволже і провінції надбалтійські. Тепер майже всї вони говорять великоруським язиком і вважають ся Москалями. Коли поглянути на мапу народів Росії, то мож бачити, що вони творять тільки острови цїлком з'ізольовані. Їх мова скоро щезає. Так на наших очах никне мова Мордви, Чувашів, Черемісів, Зирян, Вотяків і ми вже о них не будемо й говорити. Так колись щезла мова Мері, Чудів і Веси, о котрих говорять лїтописи. Очевидно нарід не подїваєсь, але подїваєсь його мова.

Фінляндції.

Колись думали вчені, що ціла майже Европа належала до арійської фамілії, тобто до кавказкої. Тимчасом тепер звісно, що фінські племена замешкували цїлу північно-східну Европу.

Коли ми однак говорили о Монґолах, то все говорили ми о чорнім волосю. Тимчасом у Фінів бачимо вже сині очи і русе волосє. Се перший у нас народ з русим волосєм і синими очима. То вже суть признаки раси кавказкої, що показують сильну примішку. І борода у них росте в пояс. Зійдіть прочу Монґолію від кінця до кінця, то не побачите доброго заросту. Є у них вже видно шведська кров і то не мало мабуть. Фіни є народом високо цивілїзованим. Віра у них лютерська. Вони інтелїґентні, однак дивно, що у народа того богато забо-

бонів і віри в маґію. Ще дивнійше, що вони загально почитають медведя. Чи він допік їм так дуже, чи може в нім бачать символ царя, не знати, а таки медвідь є у них щось троха богом.

Ляпонці.

Народ той жиє на північ від Фінляндців, в Росії і на півострові Скандинавськім. Ляпонці суть славні тим, що вони великі чарівники. Були часи, що навіть анґлійські моряки удавались до них на науку чарів. Кажуть, що „Ляп" як раз значить по шведськи „чарівник".

Ростом суть Ляпи трошка за малі. Особливо руки і ноги у них дуже короткі, а ноги таки дуже маленькі. Ляпи суть раси виразно монґольської, хоть очи цілком не скісні, але голови короткі і щокові кости вистаючі. Видно у них однак сильну примішку крови кавказкої. Деякі дівчата мають гарні лиця — кров з молоком. У них нема инших звірят кромі рена і пса. Віра у них християнська і вони суть дуже побожні.

Спімну тут ще про Башкірів, що живуть між Камою а Уралом. Суть то статарщені Угрийці.

Ескімоси.

З народів жиючих на далекій півночи суть найважнійші Ескімоси.

Слово Ескімос значить „сироїд", то значить, що вони їдять сире, неварене мясо. Вони жиють на самій далекій півночи північної Америки і на Ґренляндії. Давнійше думали, що вони жиють тілько понад самим морем. Пізнійше однак відкрито

деякі їх племена, що жиють дальше в глиб краю, однак все таки недалеко моря. Ескімоси суть споріднені з Чукчами і Коряками, що жиють на північних кінцях східної Азії. Вони й подібні до них. Ростом досить невеликі, середно на 5 стіп 4 цалї. Учених антропольоґів ударяє у Ескімосів то, що вони дуже довгоголові, хоть належать до раси монґольської, а Монґоли суть в більшости короткоголові. Коли очистити їх з бруду і смальцю, і діткнути скіри, то чує ся вона так, як товста свинина, і має блїду, охрово брунатну барву. Очи у них скісні, лице широке, товсте. Вони мають склонність товстїти. Вони дуже легко розсьміють ся, тому досить приємні. Довгого віку вони не доживають. Не богато дотягає до 60, а старіють ся після сорока! У них жінки убирають ся в шаравари так як і чоловіки. Загалом не одно, за що жінки у цивілїзованих народів доперва борють ся, жінки меньше цивілїзованих давно осягнули.

Ескімоси ловлять рибу і дикого звіра. Їдять майже саме мясо і рибу, як найбільші пани. Тай їдять вони коби здорові! 10 фунтів одному, то він зїсть від разу і ще й оглядаєть ся. Їдять сире мясо коли замерзло, але сьвіже часом варять.

Коли забють рена, то споживають і то, що находить ся в жолудку.

Там, де з ними стикають ся Індіяни, там вони з ними женять ся і з того повстали вже мішанцї.

Живуть вони в підземних хатах з каміня і землї. Декуди будують однак на зиму хати зі снїгу і леду. Вікон їм не треба, бо в зимі і так у них сонце не сьвітить, а лїтом вони не мешкають в підземелю, а будують шатра з кожі і в той спосіб

мають инші мешканя на літо, а инші на зиму, як які великі пани.

Щодо женитьби, то давнійше парубок силою забирав дівчину від батька. Тепер вінчають їх християнські попи.

Так само хоронили давнійше на горбах, не в земли, і клали купу каміня на верх. Очевидно потім приходили нераз вовки-сіроманці і медведі і поїдали тіло. Такі гроби найшов вчений Гольм на Ескімо Айленд, на Лабрадорі. Тепер під впливом християнства старають ся хоронити глубше, але замерзла земля не позволяє і зістає звичайно по давному. По смерти члена родини мають звичай якийсь час здержувати ся від роботи, і занедбувати одежу і волосє і так з нехлюйства і без того великого, роблять чесноту.

Раса американська.

Раса Індіян американських відлучилась від раси монґольської дуже вчасно. Тодї раса монґольська ще не мала тих признак, що тепер, то значить виглядала инакше. Тому расу американську мож вважати або за монґольську або за осібну, бо діло в тім тілько, щоб знати, як ся річ має. Індіяни прийшли до Америки перед Потопом. Вчені ґеольоґи звуть ті часи: Плєйстоцен.

Тодї ще люди не знали вживати металю і усї знаряди робили з каменя. Була суперечка між вченими, куда і як прийшли люди до Америки. Отже вислїджено, що найбільша часть їх прийшла, як сказано, з Азії тодї, коли вона була получена з Америкою. Однак частина прийшла і з Европи, бо й

Европа була перед Потопом получена на півночи з Америкою. З Европи прийшли люди довгоголові, а з Азії короткоголові і от з тої мішанини повстали Індіяни. Вони є на сході більше довгоголові, а на заході більше короткоголові.

Від того давного передпотопового часу зносин ніяких між Америкою, а прочим сьвітом не було аж до наших часів. Тому не найдено ніяких слідів, котрі би говорили о якихось взаєминах. Тому культура Індіян є автохтонна. Та культура йшла однак паралєльно культурі в Старім Сьвіті, і тим обяснюєсь, що учені не найшли ніякої ріжниці між орудіями камінними Старого і Нового Сьвіта.

Як виглядають Американи?

У Американів або Індіянів жінки суть цілком подібні до чоловіків, — то впадає в очи всякому, хто їх видить. Борода і вуси не ростуть у них цілком. Волосє довге, рівне, грубе, як грива у коня. Переріз його округлий, тому воно таке рівне. Скіра мідяна або жовтаво брунатна. Губи і ніс подібні, як у Европейців, тілько ніс звичайно буває як дзюб у орла. Щоки під очима у них добре вистають. Долішна часть чола вистає на перед і кости, що над очима, суть сильні. Очи усе чорні, малі; не суть скісні.

Ростом суть вони дуже високі на 5 стіп 8 цалів до 5 стіп 10 цалів. Є однак племена і в полудневій і в північній Америці, що сягають середно 6 стіп, а у народу Тегуельке в полудневій Америці мірено людий на 6 стіп і 10 цалів! Є то найбільші люди на сьвіті, бо о голову висші від найвисших

Шкотів. Меньші суть люди в Перу, на Алясці і на Тієрі дел Фуего.

Всї Індіяни ріжнять ся між собою дуже мало. Навіть язик у них один, тілько розділений на дуже богато діялєктів. Хоть у них богато племен, ми будемо про них однак говорити тільки загально, бо ріжнять ся вони між собою небогато.

Індіяни люблять дуже малювати собі лице і тіло, тому деякі вчені думали, що мідяна скіра у них від краски.

Оружє робили вони з каменя, дерева, кости і рога. Опісля також з міди, а тепер переняли вони від Европейців зелїзо. Рільництвом вони не займались на ширшу скалю, хоть управляли кукурузу, біб, мельони, тютюн, соняшники і др. Занятєм у них ловля риб і польованє.

Індіяни суть люди вельми поважні. Ніяка гумористична ґазета не виводить їх на сьміх, так як на пр. Европейців, Монґолів або Неґрів. Вони усе в резерві і в якімось, здаєсь, смутку. Вони ніколи не покажуть своєї душі, навіть коли в аґонії. Однако кажуть, що то у них походить не так з вродженої думи, як з зарозумілости і для остентації. Не треба також думати, що вони ніколи не сьміють ся. Вони від серця сьміють ся, але коли між собою. Проти ворогів вони кроваво розположені. Один до одного відносять ся з пошаною, особливо ніжні до дітий і жінок, але тої ніжности ніколи не показують. Розумом вони мають бути слабші, як Монґоли властиві. Люблять також музику.

Жиють вони племенами. Кожде племя має головного начальника, котрому підлягають меньші. Родоводи у них числять ся після материй, а не

Обр. 12. **Начальник індіянського племени в Дакоті.**

після батьків. Кожде племя ділилось на роди, або на клани. Кождий клан одержував своє імя. Був на пр. „Клан буффала", „Клан хмари", „Клан вітру", „Клан орла" і т. д. Часами імя клану було спільним іменем усїх членів того клану. Член одного клану не міг женити ся в тім самім кланї.

Дуже дивним є то, що у них заборонені всякі зносини, навіть розмова між невісткою, а родичами її чоловіка, або між зятем і родичами його жінки. Чоловік на пр. не може навіть вимовити слова родичів жінки. Він о скілько можливо не входить до житла тестя і ніколи не просить о поміч, коли того треба.

Так само між невісткою а свекрухою і свекром.

У них панує многоженьство. Причиною того є між иншим то, що часті війни зменьшують число чоловіків. Остають жінки, котрих треба брати. Беруть собі вони дївчину не питаючи родичів.

Умершого виставляють на дворі, на сонце, доки тіло не відпаде і доки кости не стануть чисті і сухі. Чашки кладуть на преріях у велике півколесо. Над гниюче тіло приходять плакати. Умершому приносять також їду. Колиж чоловіка замордовано, то дають йому і мотузок. Знаєте на що? Щоб на другім сьвітї мав чим звязати убийника. Старих і калїк непотрібних заморюють голодом, навіть коли вони були начальниками.

У племени Коктавів і Чікасів сплощували дитинї голову. Нещасну дитину клали в тїсну деревляну колиску і клали на верха віко, котре було в однім кінци на завісах і причеплене до колиски і потім притискали.

Сотворенє і правленє сьвітом приписують вони Ваканді. Ваканда є у деяких сонце у инших місяць, грім, кедрове дерево і инші річи.

Індіяни суть незвичайно терпеливі. Вони безустанку воювали одні з другими. Коли який попаде в неволю, знає добре, що його жде. Але його захованє є королївське, горде. Воно не зробить ганьби нї йому, нї племени, до котрого належить, а ворог не посьміє ся. Він співає пісню воєнну і йде на муки.

В полудневій Америцї вони женять ся з Ішпанами і Портуґальцями, в північній майже тілько між собою. Тілько в західних стейтах мішають ся з расою кавказкою, і так та глубоко чувствуюча мовчалива, поважна раса на вимертю. Образок 12 показує їх вигляд.

Раса кавказка.

Коли хто попоїздив по північній Африцї і по Европі, головно полудневій і середущій, той міг переконатись, що по обох боках Середземного моря ростуть ті самі рослини і жиють ті самі звірята. Хто не може попоїздити, то хай погляне на карту сьвіта ростинного і звіринного тут і там, то переконаєсь, що то правда. Так само переконано ся, що і люди і тут і там дуже до себе подібні. Чомуж воно так? В давних часах, в тих часах, що учені звуть Плїоценом і Постплїоценом, Африка північна була в кількох місцях получена з Европою і так були можливі вандрівки на північ. Так і чоловік привандрував сюди з давного індо-африканського континенту. Білий чоловік відділював

ся поволи від чорного через предовгу акцію підбору натурального і окруженя. Також звірів спотикаємо у Франції і Британії богато таких, котрі сюди мусїли зайти з полудня, напр. лев, слон, гіппопотам, гієна, ріноцерос, а деякі з них заходили далеко на північ аж на Сибір. Так само обясняєсь, що загадкові Баски, що жиють в Піренеях, говорять мовою кревною мові Берберів і суть до них подібні.

Досить важним є питане, як дїлити людий раси кавказкої і чи є загалом раса кавказка. Коли подивите ся на карту довгоголовости, то пізнаєте, що Ерона дїлить ся після тої ознаки на 2 части.

Цїла полуднева і північно-західна належить до довгоголових, а середуща до короткоголових. Після вченого Ріплі і инших ті короткоголові, котрі сягають дуже далеко на захід, займаючи Карпати, Альпи і далї аж до Бретонії малиб бути великим наїздом раси монґольської, котра нїбито всунула ся клином межи довгоголових і роздїлила їх на північних ясноволосих і полудневих чорноволосих. Так після Ріплія маємо в Европі 3 раси.

Ті три раси суть: тевтоньска, альпінська і середземноморська. Характеристика їх ось яка:

Раса тевтонська: Голова і лице довгі, волосе дуже ясне, ріст високий, ніс вузкий, орлиний.

Раса альпінська: Голова округла, лице широке, волосе ясно каштанове, ріст середний, присадистий, ніс ріжний, радше широкий, тяжкий.

Раса середземноморська: Голова і лице довгі, волосе темно-брунатне або чорне, ріст середний, ніс радше широкий.

Найперше появилась в Европі раса довгоголова і такими суть найдавнійші чашки, які найдено в земли. Опісля прийшла раса короткоголових, раса альпінська, котра, як сказано, клином вбилась в расу довгоголових і розділила її на дві раси. Розумієть ся, що до того, що ті 3 ґрупи, котрі Ріплі зве расами, є такі як він їх описує, се правда. Що беручи за підставу відношенє довгости голови до широкости можна так ділити раси Европи, се також правда. Чи однак раса альпінська є Монґолами так як то каже Ріплі і деякі инші, то труднійше сказати, а то тому, що хоть чашка є дуже твердою, значить не легко змінюєсь, однак і зверхний вигляд має також основу в фізіольоґії, а він у раси альпінської є зовсім не монґолоїдний. Між маємо Ескімосів, крайно довгоголових, а вони типічні Монґоли. Тому хоть чашка і як важна, але ми її не возьмемо за виключну основу до поділу на раси а будемо брати як перше так і тепер усї черти разом, хоть головно волосє, довгоголовість і висуненість лиця або прогнатизм, далї очи, ніс, загальний вираз лиця, котрий так само полягає на фізіольоґії, як будова чашки, бо залежить від костий лиця і т. д. і пійдемо взагалї за Кіном, бо його поділ вважаємо найвідповіднійшим, хоть і він має ще хиби.

Річ та представляєсь так: Від спільного кавказкого пня віддїлилась насамперед ґрупа, котра найменьше носить черт кавказкої раси, хоть все таки є кавказка а не яка инша. Тую ґрупу можна назвати підрасою австральською. До неї належать Ведда на острові Цейльоні і Австралійці в Австралії і в части на Тасманії. Вони так дуже

ріжнять ся від инших кавказких галузий, що їх можна противставити усім другим. Їх довго не знали, куди зачислити і яке їх відношенє до инших. Нема може людий стоячих розумом низше, як вони.

Виділивши їх, поділимо решту на дві ґрупи, на Індонезийців і на Ксанто-меланохроїв. Індонезийці відлучили від себе Тода, що живуть в Індії і Айну, котрі живуть в північній Японії. Саміж Індонезийці займають цілу величизну Полїнезію. До них належать острови Самоа, Тагіті, Тонга, Гаваї, Маркезас і инші.

Ксантохрої і Меланохрої, або Яснобарві і Темнобарві після барви волося, скіри і очий. Від Темнобарвих відділились Гаміти, до котрих належать Туареги, Тібуси, Єгиптяни, Сомалї, Лаляси, Вагума і другі.

По тім відділеню Гамітів, розділились Меланохрої на Семітів і Гелєнів. До Семітів належать Гіміяріти, Фенїкийці, Ізраіль, Араби, Арамейці, Асирийці і головна часть Абісинців.

До Гелєнів належать Кельти, Італїйці, Етруски, Ілїрийці, Альбанці, Вірмени, Георгийці, Кабарди, Черкеси, Чеченці, Лесгийці, Іранці, Гінду і Дравіди.

Від Яснобарвих відділились насамперед Лїбийці, Іберийці, Кабилї, Баски і мабуть Пікти. А остали Тевтони, Литва і Славяни.

Я знов перепрошую тих, котрим то меньше цікаво, бо є такі, котрим цікаво знати, який то є родовід людського роду.

Заки перейдемо до поодиноких народів, розкажу про тую расу ще коротко загально. До раси кавказкої належать, як бачите, люди чорні і білі,

бо барва тїла не богато значить в расї. Жителї Африки і Індий чорні, а жителї північи білі. Полїнезийцї не суть нї чорні нї білі а виразно брунатні. Богато Чорнобарвих не є зовсїм чорними а темнавими з чорним волосєм і такимиж очима, а богато з них мають скіру чорнїйшу як Неґри. Волосє у всїх загалом филясте. Віддїлити чорноскірих від білих на дві раси не можемо, бо богато тих чорних є найблагороднїйшими представителями кавказкої раси і черти лиця ті самі у одних і других.

Раса кавказка має заріст часто дуже сильний, лице вузке, ніс вузкий і виставочий, зуби малі. Раса та є дуже перемішана. Темнавих здиблете далеко на північи, а русявих і в Африцї. О довгоголовости вже говорилисьмо.

Щодо того, які краї заселює раса кавказка, то вона втиснулась колись в північну Азію і полишила деякі слїди ясноволосих навіть в самій Монґолїї, ще більші в Кореї, а північний кінець Японського острова Езо нинї заселений через Айну, що належить до раси кавказкої. З другої сторони Монґоли опісля втиснулись в Европу і заняли цїлий північний схід її. Тепер знов пре та вже змонґольщена кавказка раса на Схід. Далї займає раса кавказка цїлу передну Азію від моря Середземного до Гіндостану. В задних Індіях остали тільки слїди. З австралїйських земель займає вона властиву Австралїю, і цїлу Полїнезію. Однак і тут і там та давна варварська раса кавказка вимирає на очах під напором нових високоцївілїзованих племен кавказких. І тут бачимо, що не борба рас панує на сьвітї, а борба о хлїб висше цївілїзованих з низшими. В Африцї заселює та

раса цілу північ по Суздаи і північний схід. Крім того на полудни вигерла тубильців. В Америці північній вигерла Індіян з північної части континенту трохи не зовсім. а на полудни раса кавказка стала преобладаючою. Так розширилась раса кавказка в нових часах зі зростом цівілїзації і зрівноважила ті части варварства, коли раса монґольська її вигерла була з великої части Азії і Европи. В Полїнезії на пр. раса кавказка говорить язиком маляйським то є монґольським, бо він є язиком народа більше культурного. Тую перевагу завдячує раса кавказка положеню ґеоґрафічному, котре дало розвинутись високій цівілїзації. Що сама раса тут нї при чому, видимо з того, що Полїнезійцї і Австралїйцї вимирають на очах, хоть належать до раси кавказкої, по друге — Гінду підлягали Анґлїйцям. В будучности зможуть ся під впливом культури Монґоли знова мабуть трохи дузше і на Тихім і Індійськім океанї усунуть на яку пядь землї расу кавказку.

Ведда.

Подивіть ся на образець 13. Є то чоловік народу Ведда, опоясаний поясом з листя. Ведда живуть на острові Цейлон, там де перець росте, по лїсах і недоступних чагарах. Вони стоять в цівілїзації так низко, як і Австралїйцї, з котрими разом вони творять одну галузь. Австралїйцї і з лиця суть до них вельми подібні. Зуби у них великі, вистаючі, носи плоскі, ріст малий. Вони дуже сухі, мускулів не богато, мяса ще меньше — як бачите. Ви читали в сьвятім письмі, що той а той

Обр. 13. Чоловік народу Ведда, опоясаний поясом з листя.

сьвятий живив ся сараною і корінцями. От і Ведда їдять корінці, рибу, мід, ящірки, загалом усе, що тілько можна їсти. Вони однак добре стріляють з лука і полюють гаразд. Дивно тілько, чому не тикають медведя, слона і буйтура. Страву варять. Ведда суть боязливі. Вони не радо сходять ся з цівілїзованими. Вони суть вельми лагідні, особливо одні для других. Убийство у них не знане. Коли парубок ухопить дївчину, щоб з нею женитись, а родичі жадають її назад, то він відведе. Коли невірна жінка уйде з другим, то чоловік вдоволений, коли її відбере назад. Числити вони не знають, навіть на пальцях. Не миють ся, бо думають, що вода їх ослабить. Вони і сьміятись не вміють. Женитьба відбуваєсь в той спосіб, що батько дає парубкови лук і дає право полювати на кусник землї. Вони женять ся також з сестрами. Подружені суть собі вірні і дуже люблять своїх дїтий. Умерших накривають листєм, і не закопують.

Австралійцї.

Так як звірята в Австралії відзначають ся низкою ітелїґенцією, так і тамошний чоловік. Раса його не є нї маляйська, нї яка инша монґольська. Вони нї Неґри, нї Папуаси, а люди найнизшої цівілїзації раси кавказкої. Вони покриті сильним густим волосєм не лиш на голові і лици, а і на тїлї, як бачите на обр. 14.

Барва тїла у них не чорна, а глубоко мідяна, або чоколядова. Дїти суть яснійшої барви, покриті на шиї і на плечах легким, мягким, густим футерком так, як деякі африканські карли. Волосє

Обр. 14. Старий чоловік племени Арунта.

на голові є филясте, чорне. Чоловіки мають бороду і вуса.

Ростом вони значно меньші від Европейців. Голова довга, вузка. Кости щокові високо під очима. Ніс при осаді дуже глибоко сидить, а тут, де ніздра, є дуже широкий.

Коли прийшли Европейці, тоді їх число почало малїти. Сухоти, червінка і віспа були дарами цівілїзації. Причиною сухіт є одежа, котрої не знають уживати.

Лльойд спіткав 1817 р. одно численне племя „Баррабулів". Коли приїхав там 1853 р., побачив, що остало усего кількоро. „Де прочі?" — питає Лльойд. „Ага — пан Лльойд — Баллїянг умерти, Яга — яга умерти, Панігеронт умерти. Чужий білий чоловік прийти в його велика корабля і висїсти з його велика і мала звіря. Вона прийшла з „бум, бум" (гармати) і все забрала. Кулї, кулї, кулї! де наші кулї тепер? Де наші батьки, матери, брати, сестри? Смерть! Все пійшло! Смерть!" Такими до кости проймаючими словами вони звіщають свою долю і похід цивілїзації.

І у племени Маорі на Новій Зеляндії говорять: „Так як щур білого чоловіка викорінив щура нашого, так муха европейська виперла нашу муху. Загранична конюшина убила наші папороти, а самі Маорі зникнуть перед білим чоловіком".

Коли у Австралїйців дївчина має вийти замуж, роблять її острим черепком на плечах борозди, а кров отирають травою. Коли рани погоїлись, тодї вона вже стала „красною". Часом роблять то само на руках і на животї.

Дівчат сватають так, що або купують їх у батьків, або порпвають. В послїднім случаю, парубок засїдає на дївчину в ночи, заноморочує її голову ударом палки і тягне до себе. Заручують у них ще дїтьми. Колиб вона зломила приречене, то її убивають і зїдають, а колиб він зломив, то задають тяжку рану копієм. Вони обходять ся страшно лихо з жінками. Убити жінку можна. Коли жінка гарна, то її крадуть одні від других. Коли брак жінок, тодї шукають їх у других племен. Вдови суть власностю племени. Жінок позичають також часом приятелям.

Жиють вони часто в печерах, так як передісторичний чоловік. Коли вандрують, то будують шатра з дерева і листя. Рільництва не знають. Полюють на дичину. Їдять все: канґуру, вомбаґа і опоссума (суть то звірята австральські), птиці і яйці, ящірки, гадюки, жаби і лярви комах. Термітів, то є великих муравлїв їдять живими. Люблять мід, але їдять і внутренности звірят. Апетит у них вовчий.

Коли Австралїєць забє канґуру, велике звіря, більше нашого теляти, зачинає їсти і з малими перервами з'їдає цїлого. Так вони, або обжирають ся, або мруть з голоду.

Айну.

Айну перше жили в більшій части Японії, тепер тілько на острові Езо, на Курилях і на Сахалїні, „Боги моря! отворіть ваші божі очи! Куди повернуть ся очи ваші, там гомонить звук мови Айну". Такі слова вони колись говорили. Минуло ся. Тепер їх мова конає. Є ще їх всего тисячів двайцять.

Айну суть трохи відмінні від решти кавказкої раси. Носи у них широкі, очи ясні, брунатні або зелені, не скісні, тїло оливно брунате. Ростом

Обр. 15. Двох Айну в човнї.

середні, широкогруді і широкоплечі, сильно збудовані. Руки і ноги дуже широкі, не то, що у Монґолів. Хлопці покриті на плечах густим футром, мягким як у кота. Чоло високе і широке і робить вражінє глибокого розуму, хоть там його не дуже богато. Жінки люблять носити довгий вус. Але то не вус, то вони натинають скіру від уха через лице, через горішну губу до другого уха і запускають барвою. Вони займають ся ловлею риб, впрочім стоять в осьвіті низько.

Полїнезійцї.

Коли перейдемо на схід сонця через острови Фіджі, на котрих живуть ще Папуаси змішані з Полїнезійцями, то будемо мати майже чистих Полїнезійців. Полїнезійцї суть одними з найблагороднійших представителїв раси кавказкої. Вони чисті й охайні і люблять порядок як ніякі другі варвари. Волосє у них темне, брунатне або чорне, злегка кучеряве. Барва скіри брунатна. Ростом незвичайно високі, середно на 5 стіп 10 цалїв, а на островах Тонга то і 6 стіп. Будова у них наче у Геркулєса. Чоловіки у них дуже гарні, жінки також.

І звичаї у них гарні. Коли умер Фіннов, король на островах Тонга, то на знак великого болю ті, що належали до його двора, задавали собі глибокі рани черепками, острими камінчиками і ціпками, так, що кров плила обильно. Вони голосили: „Фіннов! Я знаю вашу думку! Ви уходите до Неба, щоб лишити підозрінє, що я або хто з ваших підданих, був вам невірний. Але деж доказ моеї невірности? (Тут ударяє себе голосячий палкою в

голову). Чи то не доказує моєї льояльности і привязаня до намяти уйшовного войовника". В Европі підданї не плачуть за царем!

На острові Самоа, після битви несуть голови убитих войовників в присутности зібраних начальників і народу і всї дякують умершим публично за їх благородність.

Віру їх звемо анїмізмом. Вони думають, що і дерево і камінь і усе має свою душу. А душі умерших начальників засїдають між богами. Там на небі так вони царствують над людьми, як і на земли.

На островах Жільберт молять ся до поставлених вокруг каменїв. І в Европі надибаємо те камінє; воно з давних, металїтичних часів.

Тіббу, Туареги і Фулляги.

Велику пустиню африканську замешкує раса кавказка, іменно східну часть народ Тіббу, а західну Туареги. На обр. 16 бачите, як виглядають.

Тіббу суть середного росту. Лиця у них острі, мідяної барви; очи широкі, трохи на верха; ноги плоскі; зуби правильні, темно червоні від тютюну. Чоло високе. Ніс плоский; волосє дуже кучеряве і показує, що раса трохи мішана. Язик у них той, що у сусїдних Неґрів Судану. Так як у Жидів обрізують хлопців, так у них обрізують дївчат, так як і у Сомалїв і у Неґрів на Побережу Невільничім. Мужі заслонюють собі лиця, а жінки ходять на пів або й цїлком відслонені. Тіббу живуть в печерах, в шатрах, або в дуже легких домиках. Їдять дактилї, муку з дури, пальму, дум і козяче молоко.

Туареги належать до галузи Берберів, так як і Кабилї в Альжирі. Вони так хоробрі, що другого народа такого на сьвіті нема. Вони горді, бутні, але любять грабити. Не шутка зачати з ними яке не-

Обр. 16. Туареги з полудневого Альжиру.

будь діло, — вони зараз беруть залуб. Характер у них сталий. „Не обіцюй тілько половину того, що можеш дати", є у них пословиця.

Вони ростом високі. Барва тіла ясна, хиба що спалені на сонци. Очи часто сині. У жінок очи великі, повні виразу; волосє довге, чорне, загалом лиця гарні, але тіло є масою товщи.

Туарег має тільки одну жінку. На вибір гарної він дуже вважає. Вона також і на милуванє нема у них силуваня. Звінчані жінки мають волю, але вони її ніколи не надуживають. Мужі люблять своїх жінок і величають їх в піснях. Дочки унаслїджують рівну часть по родичах. Невільники зловлені на війнї так привязують ся задля доброго обходженя до Туарегів, що нїяка сила не намовить їх уйти. Віра у них турецька, музулманська, помішана з фетишизмом. Вони ніколи не говорять о смерти. Хрест є у них сьвятим символом.

Фулляги.

На лївім березї середущого Ніґру живуть в двох державах, Сокото і Гандо-Фулляги. Є то Гаміти помішані з Неґрами. Барва тіла у них червонаво брунатна, або ясно-каштанова. Вони є дуже інтелїґентні і хоробрі. Язик ніґерський. Чоловік у них зветь ся „чоловік", а жінка зветь ся „не-чоловік". Войовничі Фуляги завоювали нарід купців, що зветь ся Гавса і живе над Ніґром.

Суть то також Неґри змішані з Гамітами. Вони цікаві тим, що їх язиком говорять в західнім і середнім Суданї, а також розуміють його в Альжирі,

Тунісі, Сенегамбії і в британських кольоніях западної Африки.

В середній Африці на пустині між озером Чад а Нілем, живуть ріжні народи мішаної раси. В тую мішанину входять головно Неґри, Араби, Бербери і Тіббу.

Копти.

Копти належать до галузи Гамітів так як і Фелляги. Копти живуть в горішнім Єгипті около озера Біркетел і Курун і в долині Фаюм. Суть рільниками. Живуть вони однак і в долішнім Єгипті і суть там купцями і ремісниками. Віра у них християнська. Однак вони властиво наскрізь магометани, хоть не узнають, що воно так є. Вони убирають ся чорно і тілько тим ріжнять ся від музулманів. Вони носять чорний, не білий турбан. В церкві не скидають турбанів, а скидають чоботи. Молячись звертають ся до Єрусалиму. Не їдять свинини і верблюдини.

Головою їх церкви є патріярх Александрійський, котрому підлягає і церква в Абісинії. Попи одягають ся, як сьвітські люди, а утримують ся з добровільних датків вірних.

Фелляги.

Фелляги, то потомки давних Єгиптян, як і Копти. Вони й подібні до них, хоть трохи змінились під впливом Арабів і Берберів одновірців. Живуть в долішнім Єгипті і в Делті.

Фелляги встають до сходу сонця, молять ся, пють каву і йдуть в поле або на базар. Працюють рано і знов о заході сонця, бо в полудне жарко.

Жінки виходять на улицю тілько заслонені. Феляг має кілька жінок, коли богатий. Легко у них о розвід. Видають вчасно, від 12 до 14 років, хлопці женять ся від 15-ти. Батько хлопця платить батькови дівчини і по тім справляють весілє.

Гарні звичаї з дітьми. Коли народить ся дитина, то 7 днів держать її в заперті і ніхто, навіть батько дитини не сьміє видїти її, щоб не вречи. Семого дня носять дитину по цілім домі і несуть запалені сьвічки, а баба, що відбирає дитину, сіє зерно і сіль, щоб їли злі духи. Дитину встрясають в пеленах, щоб було відважне і держать до сонця, щоб скріпити його очи. Коли дівчина, то склпкують жінок, а коли хлопець то несуть до кімнат і він дивить ся у перве і склпкує мужів. Опісля дають імя так, що каді єсе кусок цукру, розпускає в своїм роті, прикладає рот до ротика дитини і дає той розпущений сік дитині в рот. Притім проголошує його імя.

Край між Єгиптом а Абісинією зветь ся Нубією і його замешкують Негри, а крім них семітські і гамітські племена.

Бербери.

Бербери належать до Гамітів, але вони в части зарабщились. Віра у них турецька, а мова в части арабська. Бербери мають коротке лице, досить широкий ніс, широкі уста і щоки, сильно збудоване тіло, очи часто сині і ясну барву волося. Вони більше практичні, а Араби більше заглублюють ся в свою душу. Вони хліборроби. Суть одноженцями і занехують обрізаня, хоть віра у них ма-

гомеданська. Живуть в Марокко і в Альжирі. Побіч них жиють і Араби.

Сомалї і Галяси.

Галяси суть страх горді і інтелїґентні. Ніс у них тонкий, часто орлиний; ніздря прості, підбородок вузкий, легко шпичастий. Губи грубі, хоть тонші як у Неґрів. Волосє довге і кучеряве. Тїло дуже чорне, найчорнїйше з усїх народів. Жінки їх славлять ся великою красою і за них беруть великі гроші на ярмарках в Каїро, в Картумі і в Занзібарі. І мужі гарні, тілько завдяки способови чесаня видають ся жорстокими.

Гарріс пише про них, що „вони рослі і атлєтичні а, огорнені в тогу, їх черти горді і дикі”. Вони посїдають великі череди коний, худоби, овець і кіз. Управляють також збіже. Їдять хлїб і мясо, пють пиво і гідромель. Росте у них знаменитий ґатунок кави. Віра у них поганська, або музулманська.

На схід від Галясів живуть Сомалї вже над морем, займаючи цїлий східний ріг Африки. І вони Гаміти і суть досить подібні до Галясів.

Абісинїя.

Між Нубією а Галясами лежать високі гори, а в них нарід Абісинцї. Абісинцї суть мішаниною Семітів, Гамітів, Неґрів. „Габеш” значить по арабськи „змішаний”. Переважають однак Семіти, що прийшли сюди з Арабії.

Шкода, що не богато маємо місця на оповідане про той цікавий народ. Після передана цари-

ця абісинська Македа відвідала, під назвою Шеба, царя Соломона. Овочем тих відвідин був хлопець, званий Менелїк Давид. Його вислано на науку до Єрусалиму і він вернув з жидівськими попами під проводом Азарії, що був сином первосьвященика Задока. Ті Жиди, що тепер живуть в Абісинії, суть потомками тих власне Жидів, що тоді прийшли. Вони живуть в повіті Фалаша. Тоді, як вертав Менелїк Давид, були відчинені двері храму Соломона. От Менелїк взяв зі собою Арку Сіона і Таблиці з заповідями Божими. Тому цар Абісинії зветь ся „цар царів" або „Негус Негушті"; його другий титул є „Лев племени Юди".

Типічними Абісинцями є племя Амгара. Суть вони ростом високі, довгоголові, лице овальне, тонкий горбатий ніс, ясні очи, острий підбородок, гарно закроєні, досить грубі уста, довге кучеряве, або шовкове волосє, малі руки і ноги. Барва ріжна: ясно-жовта або темно-брунатна. Раса отже семітська. Вони інтелїґентні, але пустопорожні і сварливі. На дворі царя ходять собі освоєні льви на знак могучости негуса.

Віра у них мішана. Трохи жидівська, трохи християнська, трохи музулманська. От на пр. дітий по осьми днях після родин обрізують і хрестять. Шлюби у них цивільні, але часто ще крім того і церковні. Вірности супружеської у них мало.

Араби.

Вже Абісинці належать головно до Семітів, до котрих ми тепер переходимо. Араби суть вже цілими Семітами.

Обр. 17. Бедуін.

Арабів вважають найінтереснійшим, найромантичнійшим і найбільше мальовничим народом Сходу. Мало є країв, котріб мали так однородне населене. Є то дуже гарне племя. Такий Бедуїн на пустині має скіру бронзової барви, чорне кучеряве волосе, широкі очи, темні і ясні, ніс орлиний і гарні черти лиця. Хто не вірить, нехай гляне на обр. 17. Ростом вони трошка меньше розвинені. Араби люблять чистість і вважають дуже на красу зубів. Відвага і уміреність суть їх чертами. Також месть грає у них велику ролю. Араб є вільний і думний. Вони заздрісні і горді, легко відчувають образу. За пролиту кров мож у них платити грішми, инакше вониб давно вже були взаїмно вирізались. Вони гостинні і дуже гладкі і чемні. „Мир з вами" так вони витають ся. По містах, коли витають ся, то кажуть: „Нехай день ваш буде вам білий".

Араби живуть по містах і вони купці або ремісники; другі суть на пів кочуючим народом на краю пустині; треті, Бедуїни, гонять по самій пустини. Начальником кочуючих є шейк. Титул той унаслїджує ся. Шейк має власть над житєм і смертию.

Рано Араб встає і молить ся. Потім сїдає на дивані, а жінка приносить йому люльку і каву. Потім стає вона оподалїк і стоїть держачи руки на грудях на хрест, поки її пан пє. Коли віддасть їй чашку, вона цїлує його в руку і відходить.

Щоб показати свою любов до дївчини, Бедуїни нераз крають ся немилосерно.

У деяких племен кладуть у могилу умершого меч, турбан і пояс. Ховають вечером. Мулла читає уступи зі сьвятого письма. Тїло Араба ховають звернене до міста Мекки, де спочиває Магомед.

Сирія.

На північ від Арабії є Сирія. Є то слово скорочене з „Ассирія". Колись було то велике царство. Нинї без значіня. Сирійцї суть мішаниною ріжних рас. Арамейців, що є останком тих Ассирійців, є дуже мало. На Сирійців зложились Араби, Турки і Геллєни. Є то дуже інтелїґентний народ, що купчить навіть в Лондонї, Лїверпули, Манчестрі і Марсилії. Віра у них магомеданська.

Друзи є то Сирійцї в горах Ливанону. Є то рослий народ, гарно збудований. Черти лиця прегарні і правильні, докладно вирізьблені. Вираз у них поважний, воєвничий. Вони жваві, резолютні а проти ворогів жорстокі і зрадливі. Вони незалежні, горді і держать ся усе в резерві. Кождий з них вміє читати і писати. Вина і тютюну не дотикають навіть.

Їх жінки чеснотливі. Віра у них музулманська з домішкою віри Христової і зороастрійської.

Жиди.

На полудне від Сирії лежить Палестина, вітчина Жидів. Жидів є там одна сема часть цілого населеня. Мова в Палестинї арабська. Жиди суть Семіти. Черти лиця у них виразні. Ріст середний. Ніс широкий орлиний. Чоло рівне, не високе. Чорні очи, в виді мігдала. Вузкий, острий підбородок. Темнаво біла скіра. Є однак і иниї типи у них, залежно від примішки чужого елєменту. Вони від віків скитають ся, заховали однак свою народність завдяки їх вірі. Характер їх купецький.

Турки.

Переходимо до народів Передної Азії, котрі вже не суть Семітами; але всї належать до раси кавказкої, до великої галузи Меланохроїв. Таким народом є і Турки властиві, що живуть в Малій Азії і в Европі.

Турки походять зі середної Азії і належали первісно до Монґолів, іменно до галузи Турської. Коли однак прийшли до Азії і Европи, то війшло в них так богато кавказкої крови, що первісний тип цїлком затратив ся. В Турків війшло богато Арабів, Вірмен, Греків, Черкесів, Георгійцїв і инших народів кавказких, котрих ловили до гаремів турецьких.

Широкі, бурі очи, великі брови, повна борода і сильні білі зуби то очевидні признаки їх приналежности до раси кавказкої. Турки мають всю власть в своїх руках, в своїй великій державі. А що вони суть народом пануючим, і творять елємент чиновників, що сидять паразитами на народах підбитих, то не розвинули тих черт характеру, що суть потрібні в житю, котре є тяжкою борбою. І Турки суть безсильні, лїниві, не великої інтелїґенциї. Турки в їх державі суть тільки панами урядниками, або хлїборобами і сидять по селах, а торговля, промисл і наука лежать в руках Греків і Вірмен. Але і хлїборобови дає там природа легко фіґи, вино і оливу і він не думає над поправленєм господарства. Він гордить другими, а ті другі забирають маєтки сьвіта. Так будучність того народа лежить в свободї полїтичній, котра визве його на суперництво з другими.

Греки.

Коли приходить ся писати про Греків, то душа чує потребу якогось попередного посьвяченя. На щастє теперішні Греки хоть і потомки давних, та далекі від тих давних. Все таки є вони народом дуже благородним. Греки жиють в Малій Азії, в Греції і в Туреччині европейській на полудневім Сході. В Азії і Европі примішалось до них богато гіршої крови — славянської, і всякої другої. Та все таки у городі Патрасі мож побачити і чистих потомків благородних предків. В Азії вони рослі, з овальним лицем і луковатим носом; правильні білі зуби, живі очи, малі руки і ноги. Характером вони горді й індівідуальні, тому й не мішають ся радо з другими. Азійські може й чистійшої крови, як европейські. Їх брали, правда, до гаремів, але віра хоронила їх від мішаня з Турками. Европейські Греки суть добрі купці, трохи надто хитрі; люблять страх політику і горді на свою давнину. Всї вони гарні хлїбороби, зручні моряки, і знамениті купці. Смирна є грецьке місто купців.

Є у них гарні звичаї. Новонароджену дитину купають в наливціміртового листа і винї, а опісля покривають верствою соли. На острові Родос осьмого дня після народженя дитяти дають купіль ароматичну в винї і міртовій інфузії; потім баба кладе її в колиску окружену горіючими сьвічками. Другий хлопець, найстарший в родині, йде до маленького, дотикає його усточок медом і каже: „будь так солодкий як той мід”. Богато других гарних звичаїв є у них.

В Туреччині над морем Адрійським живуть спокревнені з Греками Альбанці або Скіпетари.

Вірмени.

Коли говоримо про Мелянохроїв, то приходить ся говорити про самих благородних, гарних фізично і симпатичних духово народів, з котрих кождий чим небудь специяльно гарним відзначуєсь.

Вірмени відорвались мабуть вчасно від Семітів, хоть деякі учені лучать їх з Іранами, а в вигляді вони подібні до Жидів або Сирийців. У них черти лиця гарні, але трохи за широкі; волосє чорне, хоть у дітий часом ясне. Вірмени набирають легко товщи. У женщин брови довгі і грубі додають оливній барві тіла великої принади. Інтеліґенція у них висока. Терплять однак богато від Турків і Курдів і тому розсіяні по сьвіті, хоть думають все о своїй гарній країні.

Іранці.

До Іранців належать Перзи, котрі самі звуть себе Тажіками, далї Тажіки властиві, що живуть в Бохарі в середній Азії, Курди, в горах Курдистану, далї Афґани і Балюджі. У Перзів і Тажіків з Бохари є дещо крови монґольської, а Балюджі і Афґани нагадують Жидів. Є навіть передане, що первісно Афґани і Балюджі жили в Сирії, аж цар Навуходонозор переселив їх полонених яко кольоністів туди, де вони тепер живуть. Афґани і Балюджі дуже хоробрі.

Давні Перзи величались красою, високим ростом, гарними лицями. І теперішні такі самі. Воло-

сє чорне а очи притягаючі, будучи чорними, повними і блискучими.

Перзи суть славні дипльомати, задля великої культури, розмислу, гнучкости і тонкости в бесїдї. У них готовий дотеп і переконуючі манєри.

Чесноти домашні пересадні, але гарні. Син кличе батька: „майстре", „пане" і не сяде, доки батько не позволить. Особливо до матери вони чемні. Орієнтальні народи люблять всї пересаду. А Перзи люблять найбільшу пересаду з усїх.

Курди суть також Перзами, але здаєсь мішаної раси. Вчений Полляк каже о них, що вони, що до волося, очий і скіри цїлком подібні до Германів.

Кавказ.

Загально узнають кавказку расу найдоскональшою духово і фізично. Жителї самого Кавказу суть знов найдоскональші з усїх народів, що належать до кавказкої раси. Особливо 3 народи відзначають ся доскопалостю фізичною: Лєсгійцї, Георгійцї і Черкеси.

Довгі війни їх з Москалями суть доказом, що вони хоробрі і відважні. Славний Шаміль належав власне до Лєсґійцїв. Живуть вони на північнім сходї Кавказу, над Каспієм.

Георгійцї займають центр Закавказії. Вони суть найгарнїйшим на сьвітї народом; вважають їх ідеалом фізичної краси. „Се певно блискуча раса, дивити ся на них, — говорить вчений Брис — обоє і жінки і чоловіки". Правильні, делїкатно вирізьблені черти, чиста барва тїла, широкі плаваючі очи і рівний стан. До того достоїнство получене з жаж-

дою розкошів і уживаня. Їх богато в гаремах і вони мають великий вплив. Їх кров плине в жилах богатих Турків, Єгиптян, Перзів і Татарів. В жінках їх трохи за мало живости і виразу, а чоловіки трохи розпещені на лицях і в характері. Георгійці люблять дуже нїчо не робити, не люблять обтяжувати нї голови нї рук. До того пють надто богато вина.

Черкеси живуть в західнім Кавказї над Чорним морем.

В етнольоґії уважають ся Черкеси величественною расою. Вчений Берклї каже, що у них тілько чоловіки суть величественно гарними. У жінок тільки руки і ноги гарні. Берклї признає, що Черкеси в порівнаню з прочими людьми суть тим, що арабські конї в порівнаню з прочими расами. „Так як рідко подибуєсь гарна Черкеска, так з чоловіком Черкесом нїчо не може рівнатись. Нема народа, щоб мав так гарно вироблені голови, доскональше різьблені черти, або острійший, більше інтеліґентний а до того сьмілїйший вираз. Вони так живі і активні в кождім русї і так без спочинку як ласичка (звіря до котрого вони подібні у характері). Але найзамітнїйші у них руки і ноги. Я видів сотки їх і не видів нї одного, котрому дївчина-Анґличанка лїт шістнайцяти не завидувалаб росту і вигляду”.

І Черкеси хоть страх живі, але вони ненавидять одно дїло: працю. Вони гарні розбійники. Розбій се у них званє чоловіка, що має честь. Віра у них турецька.

Гінду.

Населенє Індії є дуже ріжнородне. В ріжних часах приходили до Індії ріжні народи з усіх сторін сьвіта і наче верствами осаджувались одні на других. Спідні верстви творять і з етнічного і з соціяльного боку найдавнійші і найтемнійші верстви. І так десь на самім споді лежить там чорна раса з Африки. Останки їх надибують ся в горах центральної Індії і на полудни. Так само усунені Ведда з давної кавказкої галузи. Опісля слідують 3 верстви вже білих завоювателів, а лице їх є тим білійше і душа тим сьвітлійша, чим вони пізнійше прийшли. Перші завоювачі, то Дравіди, другі Яти, а треті Арійці.

На тих верстбах полягає поділ на касти, висші і низші, а причиною і основою їх ріжність культури, походженя, язика.

Загально сказати, давнійше осївші тубильці, мають темну скіру, плоскі носи, грубі губи. Суть то Дравіди звані також Таміль. Колярійці, що ще перед Дравідами прийшли до Індій, мають рівні носи, овальні лиця і досконало виризблені роти і підборідки. Барва тіла у них переважно мідяна. Всі вони, розуміеть ся, належать до раси кавказкої. Найпізнійше прийшовші Арійці величають ся білою скірою. Їх найдавнійші поети 3—4.000 років тому назад, величали своїх богів за то, що вони „покорили чорну скіру під ноги Арійців". Арійці, що мають черти дуже делікатні, ненавидять часом трохи до Неґрів подібні лиця давнійших тубильців. Їх гимни звуть тубильців „беззаконниками", „без обряду", „безбожниками". Дійшло до того, що

їх узнано потворами і діяволами, хоть вони зівсїм не такі страшні, і на пр. нарід Тода, що жиє на Горбах Нілгірі, є прегарним після нашого, а справдї і після понятя самих Арійців. У них носи орлині, черти правильні, ріст гнучкий, високий, барва чоколядова. А ми знаємо, що як нема кому що закинути, тоді з чесноти робить ся гріх.

До Гіндусів належать також Цигани, котрі в початку середних віків прийшли до Европи.

Поминаю Басків, що живють у горах Піренеях і суть останком великої галузи Іберійців, що колись жили в полуднево західній Европі і належали до того племени, що Лібійцї африканські і Кабилї альжирські. Поминаю Італїків і Кельтів, котрі також, яко такі, пропали і ввійшли тілько яко одна складова часть народів замешкуючих Італїю, Францію і Анґлїю. Переходжу до Яснобарвих, до Ксантохроїв, до котрих належать Германи і Славяни і з ними загалом до жителїв Европи.

У народів, які ми до тепер переходили, бачили ми у кождого свій осібний тип, по котрім не трудно було пізнати, до котрого народу він належить, або коли є мішанець, то з яких елєментів складаєть ся. Европа же представляє собою континент, де в кождім малесенькім навіть краю перемішано кілька ріжних народів, або частий народів, так що утворилась прегарна мозаїка, з якої складаєсь один якийсь нарід. В тій мозаїцї можна пізнати ще нераз кождий камінчик і антропольоґи се пізнають.

Такі народи порівнують учені до каменя ґранїтного, коли тих складових частий не дуже богато. Однак буває їх так богато і вони так дрібно

перемішані, що ті елєменти мож порівнати до збитого пісківця.

До перших народів належать напр. народи в західних краях Европи.

Збиту ріжнородну, але одноцільну масу бачимо у нас над Дніпром і Дністром. При тім змінялась назва народа, а одна мова заступалась другою.

Яко приклад тої мозаїки можнаб навести мапу Денікера, де подані раси Европи.

Наведемо кілька примірів після Кіна, щоб показати, як з кількох етнїчних ґруп повстав нарід.

Айриші (Ірляндці) повстали з Сілюро-Кельто-Товтонів, мова кельтійська, а тепер вже тевтонська.

Французи повстали з Іберо-Кельто-Тевтонів, мова латинська.

Чехи повстали з Кельто-Тевто-Славянів, мова славянська.

Німці повстали з Славо-Кельто-Тевтонів, мова тевтонська.

Угри повстали з Угро-Тевто-Славянів, мова фінська.

Таких прикладів можна би навести, кілько хочете. Бачите з них, що кождий нарід складаєсь з кількох головних (і кількох ще побічних народів або відломків народів) і говорить мовою або одного відломка або й цілком иншою, як напр. Французи, мовою дуже невеликої навіть примішки. Також назва народа зміняєсь нераз цілком.

Як часто знов і як легко нарід змінює мову на иншу, видно вже було з примірів. На примір Полїнезійцї приняли мову Маляїв, Туареги ніґерську. Жителї Палестини арабську. Неґри на Маданаскарі говорили перше мовою Балту, тепер мо-

вою Малаґаси. Гріки говорили мовою Готентотів тепер голяндською. Башкіри замінили фінську на татарську. Фіни свою на російську. Нормани тевтонську на латинську і т. д. сотки примірів.

Ба ми виділи, що і тип раси зміняєсь. Раса монґольська Турків змінилась на кавказку, хоть мову задержали давну. Раса Тібусів стала трохи неґроїдною, хоть без значної домішки. Німці на Кавказі приняли тип Ґеорґійців, а Мадяри замінили тип монґольський на кавказкий.

Так отже в Европі нераз один колишний народ ввійшов в ріжні теперішні народи як на пр. Кельти, а ріжні народи ріжного походженя утворили знов нераз один новий народ і говорять одним язиком.

Рація ново утвореного народа лежить в однакових інтересах щодо теперішности і ті інтереси він підкріпляє однаковою (нераз в імаґінациї) традицією з минувшости. Така ґенеза теперішної нациї і усего, що з тим звязане, гарного й негарного, розумного і дурного.

Пропадає мова, пропадає назва, народ остає, входить у спілку з другими, абсорбує одних, абсорбуєсь другими і так іде вічна зміна усего.

Основним прінціпом, який лучить людий, є спільність інтересів людий, замешкуючих дану територію. Так маємо патріотизм американський всіх людий, котрих інтерес дійсно звязаний з Америкою.

Так отже в Европі остали нам яснобарві до обговореня. Вони ділять ся на Тевтонів і Славянів. Тевтони загалом творять дійсно дуже одноцільний, досить чистий тип. Великі ростом. Шкоти і Сканди

велити пересічно на 170—180 цм. ясноволосі, довгоголові, синоокі.

Є то одна галузь, котра однак в сумішку з ріжними другими утворила мішані народи. Та мішанина тим більша, чим далї на полудне і на схід. Вони утворили, очевидно через примішку з коротким головими, чорноволосими, низшими ростом людьми раси альпінської, котру деякі вважають за галузь мелянохроїв, і зі Славянами, народи анґлійський, німецький, француський і инші меньші.

До тих самих яснобарвих належать і Славяни, тілько тут прийшла значно більша примішка з инших залузий або й рас. Так на півночи і сходї примішались сильно Фіни і Турки, котрі цїлком змодифікували вигляд Великорусів або Москалїв.

На полудни примішались до Українців ріжні турецькі племена, ріжні Мелянохрої, а на Підкарпатю і в горах Кельти, котрі належать після Гокслї і Кіна до Мелянохроїв, після Денікера до раси Динарів, а Ріплї і другі звуть їх расою альпінською. Полудневі Славяни то Мелянохрої, або Динари (Deniker) змішані в ріжних процентах з Ксантохроями, Фінами і Кельтами. Ті усї части творять сумішку о ріжно великих процентах, ріжних складових частий.

Так як латинська мова розширилась далеко на народи цїлком не латинські, так само сталось з мовою Тевтонів, так само і з мовою Славян. Після того, чи примішка чужого елєменту була більша або меньша чисельно і культурно, після того й мова чужого елєменту або абсорбувалась або принималась. І много Славян стратило мову славян-

ську, а много не-Славян її приняло. Той процес пересуваня мов відбуваєсь і в наші часи.

Те, що в цілім сьвіті, те саме відбуваєсь, як кажу, й на нашій земли. Богато, богато ріжних відломків народів зложилось на народ, що жиє від Карпат і Сяну по Чорне Море. До Ксантохроїв ясноволосих, синооких, довгоголових, рослих, примішалось богато чорноволосих, короткоголових присадкуватих Кельтів, не мало ріжних племен турецьких, від Печенїгів і Половців до Татар. Не мало примішалось і крови темноволосих, карооких, пригнетених Мелянохроїв з полудня, Турків, Перзів і народів кавказких. Селились на Українї Серби, Вірмени, Греки, Жиди, Нїмцї, Фіно-Москвити і инші. Нема у нас одної родини чистої раси.

Змінялась і назва народа. На наших очах боре ся народ за язик. Можливо, що той язик заступить ся иншим, чужим хоть кревним, як думають одні, або остане, скрiпить ся і розширить ся, як думають другі. Але головне дїло не язик а робота, що несе культуру, цивілїзацію.

Скажу ще коротко о мовах арійських. Давнійше думали учені, що усї ті народи, що мають подібну мову, творять кавказку расу в давнім значіню, і що вона вийшла з одної колиски десь з Індий і розгалузилась на ріжні народи, так як суть розгалужені язики.

Довгі студії показали ученим, що мова одно, а раса друге. В Европі і Азії жили усякі галузи раси кавказкої і инших і говорили ріжними мовами довгі, предовгі часи. Доперва на певнім степени культури Арійцї, що жили десь мабуть на степах над Днїпром і Чорним морем, розширились

на Схід і Захід і прикрили усякі народи. Що ті Арійцї були сильні завоюվателї, варвари, то їх мова принялась загально і змодифікувала давні мови на один лад. Так цілком чужі по походженю люди стали собі кревні по мові.

Ми скінчили короткий нарис про ріжні раси і народи. Є, як бачимо, люди ріжні щодо вигляду і характеру. Добрі і злі, гарні і бридкі, розумнійші і меньше розумні. Оповідав я се для того, щоб показати, що є ще й поза нами богато і доброго і гарного.

Пізнавайте ріжні народи і після того, які черти у котрих вам видадуть ся гарними, старайтесь їх защіплювати на собі, не забуваючи на то, що подібність способу житя є головним услівєм, щоб зраз приняв ся.

Усе в тій книжочцї стиснене, а хто хоче студіювати далї, то думаю, що на початок і та книжочка не буде зайвою.

ЗМІСТ:

СПИС ОБРАЗКІВ І КАРТ.

——0——

